

**Az -e kérdő partikuláról múlt idejű feltételes módú igealakot tartalmazó
főmondatokban**

Jelige: főmondati V-e *volna*

Pályamunka leadásának időpontja: 2023. január

Tartalomjegyzék

1	Bevezető	3
2	Szakirodalmi háttér.....	3
2.1	Nem sztenderd szerkezetek	4
2.1.1	Az -e beférkőzése.....	5
2.1.2	Nem-e, el-e, többszörös partikulás szerkezetek	6
2.1.3	Az V-e volna szerkezet	8
2.2	A két kutatás párhuzamba állítása	11
3	Hipotézisek	13
4	A felmérések.....	14
4.1	Az első felmérés módszere.....	14
4.2	A második felmérés módszere	19
5	Kutatás eredményei	20
5.1	A partikula a főmondatban	20
5.2	Az V volna-e és az V-e volna megítélése.....	21
5.2.1	Az V volna-e és az V-e volna egymáshoz viszonyítva	21
5.2.2	A szerkezetek önmagukhoz viszonyított megítélése	26
5.2.3	V volna-e és V-e volna szerkezetekkel kapcsolatos javítási feladat	30
5.2.4	Demográfiai adatok.....	30
5.2.4.1	Az életkor hatása az V volna-e és a V-e volna elfogadhatóságára.....	31
5.2.4.2	A megyei megoszlás a két vizsgált szerkezet tekintetében	34
5.3	További eredmények a nyelvi normától eltérő szerkezetekkel kapcsolatban	35
5.3.1	Nyelvi normától eltérő szerkezetek elfogadhatósága.....	35
5.3.2	A nyelvi normától eltérő szerkezeteket közötti kapcsolat.....	36
5.3.3	Javítási feladat.....	37
5.3.4	Az életkor hatása a nem-e szerkezet elfogadhatóságára	40
6	Konklúzió	41
7	Felhasznált szakirodalom	44
8	Függelék	Hiba! A könyvjelző nem létezik.

1 Bevezető

A magyar nyelvben a főmondati *-e* kérdő partikula eső hanglejtéssel eldöntendő kérdést jelöl. Simonyi (1882), Fábricz (1981), Kenesei (1992) és Grétsy–Kemény (2005) szerint az *-e* a művelt köznyelvi használatban a finit ige végére kerül. É. Kiss (2004), Kassai (1994a, 1994b), Schirm (2006), Kálmán (2015), Gyuris (2016, 2019) és Virovec-Sándor (2022) olyan szerkezeteket vizsgáltak, amelyek eltérnek ettől a nyelvi normától. A dolgozatban bemutatott kutatás célja a szakirodalomban a partikula nem művelt köznyelvi használatára vonatkozóan megfogalmazott hipotézisek egy részének empirikus tesztelése. Emellett annak megvizsgálása, hogy melyek azok a grammatikai változók, amelyek befolyásolják, hogy az anyanyelvi beszélők a főmondati *-e* kérdő partikulát a főigére (*V-e volna*) vagy pedig a *volná*-ra teszik (*V volna-e*).

Feltételezésünk szerint két szerkezet elfogadhatóságát és használatát a kontextusban definiált változók, illetve azok együttes hatása befolyásolja. Az erre vonatkozó két felmérésben az *-e* elhelyezkedése mellett a főmondat jellege (bizonytalanságot fejez ki vagy a beszélő egy direkt kérdést tesz fel), valamint az esemény megtörténte (végbement vagy nem ment végbe) voltak. Az eredmények azt erősítik, hogy az *-e* mondatbeli helyében tapasztalt variáció nemcsak stílus vagy regiszter kérdése, hanem azt grammatikai változók is befolyásolják. Továbbá a két felméréssel cél volt empirikus adatokat gyűjteni olyan szerkezetekkel kapcsolatban, amelyekben az *-e* a tagadószóhoz, az igekötőhöz, a határozószóhoz kapcsolódik, valamint amelyekben egyszerre fordul elő két partikula. Összességében elmondható, hogy a válaszadók elfogadják és használják azokat a tagadósavas szerkezeteket, amelyek megfelelnek a Gyuris (megj. előtt) által definiált művelt dialektusbeli (E dialektus) használati feltételeknek. Így a felmérés eredményei erősítik azt a hipotézist, hogy a *nem-e* szerkezet a művelt köznyelvi használat részének tekinthető. Továbbá az életkor és a partikula művelt köznyelv használatától eltérő szerkezetekben való elfogadhatósága közötti kapcsolata kerül részletes tárgyalásra.

2 Szakirodalmi háttér

A főmondati szerepű poláris kérdő mondatok jelölője az emelkedő-eső dallam vagy az *-e* kérdő partikula eső hanglejtéssel. Gyuris (2019:75) szerint a főmondati *-e* olyan neutrális kontextusban fordul elő, „amelyekben az evidenciák az egyik vagy a másik választ támasztják alá [...] nem fordulhatnak elő az *-e* partikulás kérdő mondatok” (1).

(1) # Kinyitod-e az ajtót?

Az -e használható kínáláskor, ha a beszélő nem akarja a másik félre erőltetni a pozitív válasz irányába való elfogultságát (2) (im).

(2) Kérsz-e teát?

Hasonlóan használatos főmondati szerepű eldöntendő kérdő mondatokban, amelyeknek megválaszolása jogi következményt von maga után. Továbbá alkalmazható pedagógiai, monologikus, valamint vizsgáztató kérdésekben is (Gyuris 2017).

(3) Magyarországnak van-e tengere?

Az -e partikulás kérdések megjelennek olyan kontextusban is, amelyekben a kérdés „egyféleképpen megválaszolható” (4), vagy pedig olyan kérdést tesz fel a beszélő, ahol a „negatív válasznak kicsi az esélye” (5) (Gyuris 2019:81).

(4) Szituáció: B szeretne meggyőződni, hogy édesanyja, H, alszik-e, ezért ezt kérdezi:
Édesanyám, alusznak-e?

(5) Szituáció: B írásbeli vizsgát felügyel. Már kiosztotta a vizsgakérdéseket, mindenkinél van toll is. Ellenőrizni akarja, hogy engedélyt adhat-e a kezdésre, ezért ezt kérdezi:
Mindenki készen áll-e?

Fontos kiemelni, hogy Simonyi (1882), Fábricz (1981), Kenesei (1992) és Grétsy–Kemény (2005) szerint az ómagyar nyelvben a mondat végén található -e az intonáció változásával és a szórend alakulásával előre mozdult, és a finit igealak végéig jutott (illetve a preverbális összetevőhöz simul, ha a finit ige nincs jelen). A szakirodalomban az alábbi példát tekintik elfogadottnak a művelt köznyelvi használatban:

(6) Kérdéses, hogy eljött volna-e a rendezvényre, ha meghívjuk.

2.1 Nem sztenderd szerkezetek

Ám a fenti (6) példától eltérő használati mód is megfigyelhető a hétköznapi használatban. É. Kiss (2004) mellett Kassai (1994a) és Schirm (2006) is ír arról, hogy nem rögzült a partikula helye a magyar nyelvben, tehát megjelenhet többek között a feltételes módú igealakoknál a ragozott ige (V-e *volna*), a tagadószón, a határozószón, az igekötős igék esetében az igekötőn, valamint az összetett igealakban a főigén, a ragozott melléknéven, az összetett állítmánynál a névszói részen,

az igemódosítón, és a személyes névmáshoz kapcsolódva is. Az alábbiakban a *V-e volna, nem-e*, *igekötő-e*, valamint többszörös partikulát tartalmazó szerkezetek szakirodalom általi megítélését és az ezekre vonatkozó eddig gyűjtött empirikus adatok kerülnek tárgyalásra.

2.1.1 Az *-e* beférkőzése

Kassai (1994b) felmérése alapján arra a következtetésre jutott, hogy cáfolandó az a vélekedés, miszerint a nem sztenderd alakok nyelvjárásiak vagy népiesek lennének, mivel a nyelvjárás, mint változó nem érte el a szignifikancia szintet, az elemzett teljesítménybeli különbségek estében. É. Kiss (2004) az emberi agy számára megterhelő diszjunktív szabályokkal leírható szerkezetek átmenetiségéről és átalakulásáról ír. Ehhez kapcsolódik Kálmán (2015) állítása, miszerint „nyitva az út az *-e* szócska előtt is”, hiszen az alábbi példához hasonló szerkezetek – amelyekben egy kisebb fonológiai súlyú elem bekerülhet az ige és a *volna* közé – elfogadhatóak.

(7) Hozam volna, ha lenne nekem.

(Kálmán 2015)

Állítását alátámasztják Sándor (2021) korpuszos és felmérései, mivel arra a következtetésre jutott, hogy az ige és a *volna* között nemcsak kisebb fonológiai súlyú elemek (8), hanem az *-e* is megjelenhet (9).

(8) Lehet, hogy ugráltunk is volna örömünkben. (átlag: 4,39; szórás: 1,08)

(Sándor 2021:17)

(9) Kérdéses, hogy nagyobb fizetés esetén jelentkezett-e volna valaki az állásra. (átlag: 3,66; szórás: 1,49)

(Sándor 2021:33)

Sándor (2021:16) szerint „a kitöltők közül, akik elfogadják a kis fonológiai súlyú szót (*is, én, még, el, ő, be, meg, csak, ki*) az ige és a *volna* között, azok az *-e* partikulát is jobban elfogadják, a két szerkezet között biztos kapcsolat van, a korreláció statisztikailag szignifikáns”.

Ez talán azzal magyarázható, hogy amennyiben egy nyelvjárásban az *-e* normától különböző használata elfogadott, akkor más, fentebb is említett sajátos használata is előfordulhat (Schirm 2006). Ezt Schirm (2011:57) többek között azzal indokolja, hogy az „érzelmileg hangsúlyozni kívánt elemhez teszik hozzá” a beszélők a kérdőszót. Ezért az *-e* különböző funkciói felülírhatják a sztenderdnek számító használatot, így vándorolhat el a mondat végéről az eleje felé.

2.1.2 *Nem-e, el-e, többszörös partikulás szerkezetek*

A szakirodalomban többen is foglalkoztak a *nem-e* szerkezettel (vö. Kassai (1994a, 1994b), Schirm (2006), Kálmán (2015), Gyuris (2011, 2016), valamint Gyuris (megj. előtt)). Gyuris (2016:171) szerint az *-e* partikula és a tagadószó együttes használatát befolyásolja a kontextusban lévő evidencia, valamint a beszélő preferenciája is azzal kapcsolatban, hogy „a szemantikai értéknek megfelelő propozícióhalmaz melyik eleme fejezi ki a kérdésre adott választ egy bizonyos szituációban”. Gyuris (megj. előtt) a *nem-e* két különböző használatát tárgyalja: az S ('stigmatized') dialektus (10) és az E ('educated') dialektus (11).

(10) *Nem-e gyün el, kérdézzíték még*

(11) *Nem-e elutazott János Berlinbe?*

(Gyuris megj. előtt)

A szerző a *nem-e* (11)-(14) példákban bemutatott használatát a szerkezet művelt köznyelvi használatának nevezi (E dialektus). Részletesen meghatározza a szerkezet ezen használatának tulajdonságait, illetve azokat a használati feltételeket, amelyek megléte esetén a *nem-e* E dialektusbeli használata lehetséges. A szerző szerint E dialektusbeli használatnak az egyik karakterisztikája az ige és az igekötő inverziójának hiánya (11).

Gyuris (megj. előtt) által definiált használati feltételek között az első, hogy a '*nem-e p*' az E dialektusban akkor használatos, ha a kontextusban egy megoldatlan probléma van, és erre *p* teljes megoldást kínál. Tehát a propozíció, '*vérszegény vagy*', teljes megoldás a kontextusban felmerülő problémákra.

(12) A: Nagyon rosszul érzem magamat. Nagyon fáradt és gyenge vagyok hetek óta.

B: *Nem-e vérszegény vagy?*

További kritérium a *nem-e*-t tartalmazó kérdő mondatokkal kapcsolatban, hogy csak olyan kontextusban fogadhatóak el, amelyekben a hallgatótól nem elvárt a válasz ismerete.

(13) A: Fáj a fejem, nem tudom miért.

B: **Nem-e éhes vagy.*

B: *Nem-e leesett a vérnyomásod?*

(Gyuris megj. előtt)

A szerző szerint a *nem-e* egy negatív kopuláris kérdő mondat része, amely mondatnak a többi része egy beágyazott pozitív állító mondatból származik.

(14) [_{Negp} Nem [_{FocP} ~~az-van-e~~ [_{CP} ~~hog~~y [_{IP} elutazott Berlinbe?]]]]

(Gyuris megj. előtt)

Fontos megjegyezni, hogy a *nem-e* az E dialektusban használható a létige jelen idejű használatával (15), a létige tagadott alakjával (16), valamint a tagadószóval egyaránt (17). A *nem van* és a *nem nincs* szerkezetek agrammatikusak, ám amikor a partikula a tagadószóhoz kliticizálódik, akkor elfogadhatóvá válnak.

(15) Péter gyermeke folyton arra panaszkodik, hogy szúr az oldala. Ön a következőt kérdezi az apától:

[_{Negp} Nem [_{FocP} ~~az-van-e~~ [_{CP} ~~hog~~y [_{IP} van valami probléma a veséjével?]]]]

(16) Ön és a barátai moziba akarnak menni. Petiről tudják, hogy nem megy majd Önökkel. Önök a következőről beszélnek:

[_{Negp} Nem [_{FocP} ~~az-van-e~~ [_{CP} ~~hog~~y [_{IP} nincs pénze a jegyre?]]]]

(17) Tudják, hogy a szomszédjuk Péter a délelőtt folyamán el akart utazni, de mégis látják az autóját a háza előtt. Ön a következőt mondja a párjának:

[_{Negp} Nem [_{FocP} ~~az-van-e~~ [_{CP} ~~hog~~y [_{IP} nem utazott el?]]]]

A partikula azért kliticizálódik a tagadószóhoz, mert mind a főige, a *hog*y és az *az* rejtve maradnak (Gyuris megj. előtt). A szerző szintaktikai magyarázata a jelenségre azt támasztja alá, hogy a partikula használatában tapasztalható variáció nem minden esetben csak stílus vagy regiszter kérdése, azt grammatikai változók is befolyásolják.

Kassai (1994a) empirikus úton tesztelte mellékmondatokban szereplő *nem-e* elfogadhatóságát.

(18) a. Jó lenne tudni, *nem-e* lesz vihar.

b. Az utas persze nem tudta, *nem-e* én vagyok az ellenőr.

(Kassai 1994a:128)

A kérdőíves felmérésből kiderült, hogy a 850 kitöltő 40%-a nem ítélte helytelennek a *nem-e* szerkezetet tartalmazó mondatokat. Egy másik kutatásában (Kassai 1994b:45) szereplő mondatokat rangsorolta a 49 kitöltő válaszai alapján. Míg az első és a harmadik mondat a

rangsorban *V-e volna* szerkezetet, addig a második és a negyedik mondat *-e* partikulás tagadósavas szerkezetet tartalmazott. Továbbá az adatok alapján elmondható, hogy az összetett ige főigéje (*lehetett-e volna*) és a tagadószó mögött elhelyezkedő partikulát (*nem-e*) jobban elfogadták, mint az igekötő mögött állót (*vissza-e tudok jönni*).

Kassai (1994b:46) az *-e* normától eltérő használatára egyrészt azt a magyarázatot adja, hogy az *-e* „az értelmileg nyomatékos állítmányi szerkezet fonetikailag hangsúlyos eleme mögött helyezkedik el”. Valamint „egy olyan szerkezet végén áll, amelynek az elemei értelmileg szorosan összetartoznak” (uo.). Ehhez csatlakozik Nádasdy (2004), aki szerint az *-e*-t a hangsúlyos elem (pl. igekötő) után teszik. Ám Schirm (2011) szerint, ha ez így lenne, akkor az *el-e ment*-szerű szerkezeteknek is jól formálnak kellene lennie a nem sztenderd használatban, ám erre vonatkozó adatok nincsenek.

A többszörös partikulát tartalmazó mondatok az írott nyelvben még nem, viszont hétköznapi beszédben elő-elő fordulnak (Schirm 2011). Használatának oka lehet, hogy a beszélő udvariasan akarja kifejezni indirekt kérését, vagy pedig informális kontextusban ironikus hatást akar elérni (Gyuris megj. előtt). Partikula kettőzésnek oka lehet továbbá funkció túlbiztosítás (Schirm 2011), vagy pedig Kassai (1994b) szerint a beszélő a mondandója megszerkesztése közben öntudatlanul elhelyez egy kérdőszót a ténylegesen megkérdőjelezendő elemen is.

2.1.3 Az *V-e volna* szerkezet

Sándor (2021) és Virovec-Sándor (2022) foglalkozott olyan művelt köznyelvi normának nem megfelelő szerkezetekkel, amelyekben az ige és a *volna* közé beférkőzött az *-e*. Mindezeket alárendelt mellékmondatban tesztelték, amelyekben kötelező annak használata. Sándor (2021) alapján elmondható, hogy a kutatásában részt vett 87 kitöltő 86%-a nem ítélte el konzisztensen az *V-e volna*-t, valamint a beszélők többségének mind az *V volna-e* és az *V-e volna* elfogadható volt. Sándor (2021:25) tanulmányában felveti, hogy ugyan az ige szótagszáma nem, viszont a mátrixpredikátum jellege befolyásolja a mondatok megítélését.

Virovec-Sándor (2022) által tárgyalt empirikus adatok azt mutatják, hogy a mátrixpredikátum jellege és a beágyazott mondat feltételt megfogalmazó mellékmondata által kiváltott implikátúra együttes hatása befolyásolja a szerkezetek elfogadhatóságát. A mátrixpredikátum kifejezheti a beszélő bizonytalanságát/információhiányát (*Kérdésem*), valamint a beszélő egy vita tárgyát vagy kérdést idézhet (*Azt kérdezték*). A beágyazott feltételes mondat mellékmondata implikálhatja, hogy a mondatban megfogalmazott esemény megtörtént vagy sem.

- (19) a. Nem tudom/Azt kérdezték, hogy átmentem volna-e/átmentem-e volna a vizsgán, ha elmegyek.
b. Nem tudom/Azt kérdezték, hogy átmentem volna-e/átmentem-e volna a vizsgán, ha nem kapom meg a jegyzetted.

(Virovec-Sándor 2022:98)

Különböző kritériumok alapján csoportokra bontották a kérdőív kitöltőit: a felmérés első lépcsőfokán vizsgálták az [1.] összes válaszadó értékelését (n=104), majd azokat, [2.] akik nem utasították el egyik vizsgált szerkezetet sem (n=85). A [3/i.] csoportba tartoztak a preferenciával nem rendelkezők, de a két szerkezet között különbséget érzők (n=34), akiket a szerzők szerint leginkább befolyásoltak a tesztelt grammatikai változók.

Az eredményeik alapján elmondható, hogy bizonytalanságot kifejező főmondat esetén *V-e volna* szignifikánsan elfogadhatóbb, ha a befejezés azt implikálja, hogy az esemény nem történt meg.

- (20) a. Nem tudom, hogy az idős bácsi járt volna-e terápiára, ha nem hal bele a műtétbe. (3,74; 1,68)
b. Nem tudom, hogy az idős bácsi járt-e volna terápiára, ha nem hal bele a műtétbe. (4,68; 1,47)

(Virovec-Sándor 2022:110)

A befejezés implikaturája nem változtat azonban a mondatok megítélésén, ha a beszélő a mellékmondatban egy vita tárgyát/kérdést idéz, mivel a konzisztens preferenciával nem rendelkezők körében ezekben az esetekben az *V volna-e* elfogadhatóbb.

- (21) a. Arról beszélgettek, hogy járt volna-e kezelésre a gyanúsított, ha lehetőséget adnak neki rá. (4,62; 1,30)
b. Arról beszélgettek, hogy járt-e volna kezelésre a gyanúsított, ha lehetőséget adnak neki rá. (4,00; 1,52)

(Virovec-Sándor 2022:111)

A szerkezeteket önmagukhoz viszonyítva is vizsgálták, és arra jutottak, hogy az *V-e volna* önmagához képest elfogadhatóbb a bizonytalanságot/információhiányt kifejező mondatokban, ha az esemény nem történt meg.

(22) a. Kérdéses, hogy az ismerőse járt-e volna Jánoshoz látogatóba, ha nem hagy rá milliókat.
(4,03; 1,62)

b. Nem tudom, hogy Bence csatlakozott-e volna hozzánk, ha szólunk neki. (4,85; 1,48)

(Virovec-Sándor 2022:114)

Az *V volna-e* esetében az implikátúra nem hatott a szerkezet önmagához viszonyított elfogadhatóságára olyan mondatokban, amelyekben a beszélő egy kérdést/vita tárgyát idézte.

(23) a. Azt a kérdést tette fel, hogy az ország csatlakozott-e volna a NATO-hoz, ha nem szorul rá a támogatásra. (4,00; 1,67)

b. Arról vitatkoztak, hogy László csatlakozott-e volna a tüntetéshez, ha nem töri el előző nap a lábát. (4,12; 1,65)

(Virovec-Sándor 2022:114)

Az alábbi táblázatban Virovec-Sándor (2022) legfontosabb eredményeinek összefoglalása látható. Amennyiben az adott hipotézis igazolódott, akkor egy pipa (✓), ha nem, egy iksz (×) látható az eredmények mellett, félkövérrel pedig a statisztikailag szignifikáns eredmények láthatók.

	1. összes (n=104)	2. egyik szerkezetet sem elutasítók (n=85)	3/i. konzisztens preferenciával nem rendelkezők (n=34)
H1: bizonytalanság/információhiány + az esemény megtörtént: <i>V volna-e</i> vs. <i>V-e volna</i>	✓ t(311)=0,48; p>0,05	✓ t(254)=-0,84; p>0,05	✓ t(101)=-0,05; p>0,05
H2: bizonytalanság/információhiány + az esemény nem történt meg: <i>V volna-e</i> vs. <i>V-e volna</i>	× t(311)=-1,63; p>0,05	✓ t(254)=-3,88; p<0,05	✓ t(101)=-3,39; p<0,05
H3: idézett + megtörtént: <i>V volna-e</i> vs. <i>V-e volna</i>	× t(311)=0,62; p>0,05	× t(254)=-0,48; p>0,05	✓ t(101)=2,42; p<0,05
H3: idézett + nem történt meg: <i>V volna-e</i> vs. <i>V-e volna</i>	× t(311)=0,17; p>0,05	× t(254)=-1,32; p>0,05	✓ t(101)=2,64; p<0,05
H4: bizonytalanság/információhiány + <i>V volna-e</i> : megtörtént vs. nem történt meg	✓ t(311)=-0,15; p>0,05	✓ t(254)=0,1; p>0,05	✓ t(101)=-0,089; p>0,05
H4: bizonytalanság/információhiány + <i>V-e volna</i> : megtörtént vs. nem történt meg	✓ t(311)=-4,02; p<0,05	✓ t(254)=-4,12; p<0,05	✓ t(101)=-3,26; p<0,05
H5: idézett + <i>V volna-e</i> : megtörtént vs. nem történt meg	✓ t(311)=-1,07; p>0,05	✓ t(254)=-0,69; p>0,05	✓ t(101)=-0,18; p>0,05
H5: idézett + <i>V-e volna</i> : megtörtént vs. nem történt meg	✓ t(311)=-1,67; p>0,05	✓ t(254)=-1,61; p>0,05	✓ t(101)=-0,52; p>0,05

1. táblázat. Virovec-Sándor (2022:121-122) eredményeinek összefoglalása

A demográfiai adatokat elemezve a következőre jutottak: a fiatalabb kitöltők (18-39 éves korosztály) között az *V-e volna* volt szignifikánsan elfogadhatóbb, míg az idősebb (40 év feletti korosztály) válaszadók esetében az *V volna-e* függetlenül a változóktól. Tehát minél fiatalabb a kitöltő, annál elfogadhatóbb számára az *V-e volna*. Ebből arra következtettek, hogy a nyelvben változás mehet végbe a szerkezetek elfogadhatóságát illetően.

2.2 A két kutatás párhuzamba állítása

A hipotézisek előtt fontos megjegyezni, hogy a dolgozatban bemutatásra kerülő felmérésekkel többek között cél volt Virovec-Sándor (2022) által leírt megfigyeléseket főmondatokban is tesztelni. Nevezetesen azt, hogy az általuk definiált grammatikai változók befolyásolják-e a szerkezetek főmondati használatát, hiszen a szerzők a kutatásaikban a partikula használatával csak beágyazott mellékmondatokban foglalkoznak. A szerkezet beágyazott mellékmondatokban való használata eltérhet a főmondati használatától, ugyanakkor igyekeztük a kontextusokat úgy összeállítani, hogy a kapott eredmények a lehető legjobban összehasonlíthatóak legyenek a szerzőpár eredményeivel (is). Itt szeretnénk megjegyezni, hogy több érv és ellenérv is szól amellett illetve az ellen, hogy az *V-e volna* esetében a mellékmondatban tapasztalt tendenciák/eredmények megismételhetők, vagy legalábbis hasonló eredmények várhatóak főmondatok esetén is. Ezek az érvek a következők.

I. Érvek:

A szerzők által a mátrixpredikátumok között leírt különbségek látszólag szemantikai/pragmatikai jellegűek.

(24) a. #Nem tudom, hogy Péter elment a buliba.

b. Nem tudtam, hogy Péter elment a buliba.

c. János nem tudja, hogy Péter elment a buliba.

(24a)-ban a mátrix predikátum alá csak kérdő mondat ágyazható be, mert pragmatikai ellentmondás van a kijelentő mondat használati feltételei és a főmondat jelentése között. Ugyanakkor ez a különbség nem szintaktikai, hiszen az alany és az igeidő változásával a beágyazható mondat típusa is változik. (24a)-ban a beszélő a megnyilatkozás időpontjában is fennálló (jelenbeli) bizonytalanságát fejezi ki. Ez alapján is úgy tűnhet, hogy a mátrix predikátum szerepe leginkább annak meghatározása, hogy a mondat a beszélő bizonytalanságát fejezi ki, avagy valaki más

kijelentését idézi (idézett eset). Ha pedig a különbség nem szintaktikai jellegű (tehát nem a főmondat jellege befolyásolja a partikula helyét), akkor várhatnánk azt, hogy hasonló kontextusokban (a kontextusban a beszélő bizonytalansága fogalmazódik meg/egy kérdést tesz fel) hasonló eredmények tapasztalhatóak főmondatokban is.

II. Ellenérvek:

Fontos megjegyezni, hogy a partikula kitétele a főmondatban (a mellékmondatnál ellentétben) opcionális (Kenesei 1992). Ez az opcionális ronthat az eredmények összehasonlíthatóságán.

(25) a. Megjött (-e) János?

b. Kíváncsi vagyok, megjött *(-e) János.

Továbbá az sem egyértelmű, hogy a szerzőpár példái teljes mértékben összehasonlíthatóak a példáinkkal.

(26) a. Nem tudom, hogy átmentem-e volna a vizsgán?

b. Szituáció: Azon elmélkedik, hogy mi lett volna a vizsgáján, ha végül mégis elmegy rá.

Vajon átmentem-e volna a vizsgán?

Egyrészt (26a) kifejezhet információhiányt is és arra is alkalmas, hogy a beszélő azt a tényt fejezze ki, hogy nem tudja arra a kérdésre a választ, hogy *átment-e volna* a vizsgán. (26b) ezzel ellentétben a beszélő bizonytalanságát, kételkedését fejezi ki, de semmiképpen sem alkalmas arra, hogy a beszélő kifejezze azt a tényt, hogy nem tudja, hogy *átmentem-e volna* a vizsgán.

A szerzőpáros által 'idézett esetnek' hívott mondatokban a beszélő egy eredetileg elhangzott kérdés vagy vita tárgyát idézi. Ezek helyett olyan főmondati kérdések kerültek tesztelésre, amelyekben a beszélő a hallgatója véleményét kéri ki, tehát ténylegesen választ vár a kérdésre. Ezzel szemben egy idézett kérdés esetében a beszélő csak azt a tényt fejezi ki, hogy az idézett kérdés elhangzott, nem feltétlenül vár rá választ. Természetesen itt is az eredeti, később idézett kérdéseknek egyéb funkciói is lehetnek.

(27) Azt kérdezte, hogy átment-e volna a vizsgán, de ez csak költői kérdés volt, tudta, hogy erre senki sem tudja a választ.

A fent felsorolt ellenérvek ismeretében szeretnénk megjegyezni, hogy a szerkezet főmondati és mellékmondati használata között várhatóan különbségek lesznek, és felmérésink célja nem az volt, hogy Virovec-Sándor (2022) eredményeit megismételje főmondatokra is, vagy annak

megismételhetőségét tesztelje. A felmérések egyik célja annak meghatározása, hogy a szerkezet használatát/elfogadhatóságát hogyan és mennyiben befolyásolja a főmondat jellege, illetve az esemény megtörténte a kontextus alapján. Virovec-Sándor (2022) mellékmondatokban megmutatott eredményei alapján azt vártuk, hogy ezek befolyásolják a szerkezet főmondati használatát is.

3 Hipotézisek

A főmondatban elhelyezkedő *-e* partikulára vonatkozó hipotézisek a szakirodalomban megfogalmazott elméleti hipotézisek, korábbi empirikus kutatások, valamint introspektív adatok alapján lettek felállítva.

H1. Az *V volna-e* és az *V-e volna* szerkezetek elfogadhatóságára hatással vannak a kontextusban definiált változók (a mondatban megfogalmazott esemény megtörtént vagy sem) és annak, hogy a beszélő bizonytalanságát fejezi ki vagy pedig egy direkt kérdést tesz fel.

H1.a. Ha a kontextusban a beszélő bizonytalansága van megfogalmazva és az kontextus jellege alapján az esemény megtörtént, akkor a két szerkezet egyformán elfogadható.

H1.b. Ha a kontextusban a beszélő a bizonytalanságát fejezi ki, valamint az esemény nem történt meg, akkor az *V-e volna* elfogadhatóbb.

H1.c. Ha a beszélő egy direkt kérdést tesz fel, akkor az *V volna-e* az elfogadhatóbb attól függetlenül, hogy az esemény megtörtént-e.

H1.d. Az *V-e volna* önmagához képesti elfogadhatóságára hatással van az esemény megtörténte, amennyiben a főmondat bizonytalanságot fejez ki.

H1.e. A szerkezetek önmagukhoz képesti megítélésére nincs hatással az, hogy az esemény megtörtént-e, ha a beszélő direkt kérdést tesz fel.

H2. Az demográfiai adatokat vizsgálva a válaszadók életkora a két szerkezetre adott értékeléseket leginkább befolyásoló tényező. Míg a 40 év alatti kitöltők nagyobb arányban fogadják el az *V-e volna* szerkezetet, addig 40. életévüket betöltők inkább az *V volna-e*-t tartalmazó mondatok felé éreznek preferenciát (ld. Virovec-Sándor 2022). Tehát az idősebb válaszadók képviselik leginkább a nyelvi normát (vö. Kassai 1994b).

- H3.** Azok az anyanyelvi beszélők, akik elfogadják a szakirodalom által nem sztenderd szerkezetnek tartott *V-e volná*-t, azok jobban elfogadják a *nem-e* szerkezetet is (ld. Schirm). Az *V-e volna* és a *nem-e* szerkezetekre adott értékelések között erős pozitív korreláció van.
- H4.** Az irodalom egy része által nem művelt köznyelvi használatnak tartott használatok közül a legjobb értékelést az *V-e volna* kapja, míg igekötő-*e* szerkezet a legkevésbé elfogadható (vö. Kassai 1994a)

4 A felmérések

A hipotézisek tesztelésére két felmérést készítettünk el: míg az első felmérés során a vizsgált szerkezetek elfogadhatósága került vizsgálatra egytől hatig terjedő skálán való értékeléssel, addig a második felmérésben azoknak a használatára vonatkozóan gyűjtöttünk adatokat, nevezetesen, a kitöltőknek kellett kiválasztaniuk azokat a mondatelemeket, amelyeken elfogadnák a partikulát. A két felmérés felépítésének a részletes bemutatására a jelen fejezetben kerül sor.

4.1 Az első felmérés módszere

V volna-e és V-e volna szerkezetet tartalmazó mondatok

A hipotézisek tesztelésére elkészített online (Google Form) kérdőív huszonnyolc tesztmondatból állt. Tizenhat mondat *V volna-e* és *V-e volna* szerkezetet tartalmazott, amelyek nyolc párt alkottak, négy a beszélő bizonytalanságát fejezte ki, négy mondatban a beszélő direkt kérdést tett fel. A kérdőív ezen mondataiban két főigét használtunk (*kaptam*, *nyertem*). Ennek oka az volt, hogy az ige hossza, illetve az ige hangrendje vagy egyéb tényezők ne befolyásolják az adatok megbízhatóságát.¹ Továbbá törekedtünk a tesztelendő mondatok minél kevesebb változtatására, azért, hogy azok összehasonlíthatóak legyenek.

A beszélők kontextusokat láttak, amelyekben két változó volt definiálva. Az egyik az esemény bekövetkeztére vonatkozott (megtörtént/nem történt meg az esemény), a másik pedig arra, hogy a beszélő direkt kérdést tesz fel vagy bizonytalanságát/kételyét fogalmazza meg. Magukban az értékelendő kérdésben az előbbi esetben a *szerinted* az utóbbiban a *vajon* szerepelt a kontextusban definiált funkció megerősítésére. Ezekre a továbbiakban 'direkt' és 'bizonytalanságot kifejező'

¹ Sándor (2021:25) nem talált szignifikáns különbséget az egy illetve a négy szótagú igék elfogadhatósága között sem a *V-e volna*, sem a *V volna-e* szerkezetek esetében. Ennek ellenére igyekeztünk a tesztelt igék számát alacsonyan tartani és egyenletesen elosztani annak érdekében, hogy az ige tulajdonságai ne befolyásolhassák az adatokat.

kérdésekként referálunk. Továbbá a kérdések kétféleképpen voltak befejezve: egyrészt úgy, hogy a befejezés azt implikálta, hogy az esemény nem történt meg, másrészt úgy, hogy az megtörtént, ezzel is tovább erősítve a kontextusban megfogalmazottakat.

(28) Ön nyert a helyi darts versenyen. A verseny után a következőn gondolkodik:

Vajon nyertem-e volna a versenyen, ha az ellenfeleim nem hibáznak annyit?

(29) Ön nem kapott segítséget a felkészülésben, ezért megbukott a matematika érettségén.

Bánatában ezt kérdezi az édesanyjától:

Szerinted kaptam volna-e segítséget a felkészülésben, ha megkérem a tanárnőt?

A főmondat jellege

A felmérés tesztmondatainak fele *Vajon*-nal kezdődött (28), amelyeket elsősorban Virovec-Sándor (2022) bizonytalanságot kifejező mátrixpredikátumú mondataira kapott eredményeivel hasonlítottuk össze.

Mivel a *vajon* kérdő mondatokban nem arra szolgál, hogy a mondatot a kérdő mondat formai jegyeivel lássa el, ezért a funkciója lehet, hogy a kérdő mondat jelentését megváltoztassa (Gyuris 2013). Megőrződött a *vajon*-nak az a jellegzetessége, hogy nem használják olyan mondatokban, amelyek célja az információszerzés (30) (Schirm 2011:75).

(30) #Vajon mikor kezdődik az értekezlet?

A *vajon* attitűdjelölő funkciót is betölt, eldöntendő és kiegészítendő kérdésekben bizonytalankodást és töprengést fejez ki, amelyet Schirm (2011) az MNSz.-ban végzett adatgyűjtése, valamint kérdőíves felmérése is igazol. Szikszainé (2008) szerint, ha a *vajon* és az *-e* partikula egy mondatban szerepel, akkor a bizonytalanság, az eldönthetetlenség, a kételkedés, és a tűnődés nyomatékosan jelenik meg.

(31) de vajon megfelelő lesz-e azon összetett folyamatokat mederben tartani, melyek az uniós együttműködés jövőjét meghatározzák, ...?

(Schirm 2011:205)

Mind a Virovec-Sándor (2022) kutatásában szereplő *Kérdéses/Nem tudom* mátrix predikátumos mondatok, mind a jelen dolgozatban tárgyalt felmérésekben lévő *Vajon*-nal kezdődőek nem várnak választ a címzettől, inkább a kérdező bizonytalanságát fejezik ki.

A tesztmondatok másik fele *Szerinted*-del kezdődött (továbbiakban 'direkt kérdésfeltevés'), amelyeket elsősorban Virovec-Sándor (2022) kérdést vagy vita tárgyát idéző mondatokra kapott adataival hasonlítottuk össze. A *Szerinted* kezdetű mondatok szemben a *Vajon* kezdetűekkel tényleges kérdésfeltevést jelölnek és választ várnak a hallgatóságtól.

(32) Szerinted nyertem volna-e a pályázaton, ha beküldöm azt a határidőig?

A kontextus jellege

Továbbá a teszt mondatokat egy-egy kontextus előzte meg, amelyben az esemény megtörténte került definiálásra.

(33) Ön nem nyert a kerékpárversenyen, mert az utolsó kanyarban megcsúszott. A verseny után a következőket gondolja:

Vajon nyertem-e volna a futamon, ha nem sodródom ki az utolsó kanyarban?

(34) Ön nyert élete legfontosabb birkózó bajnokságán. Edzőjétől ezt kérdezi a díjátadó után:

Szerinted nyertem volna-e a mérkőzésen, ha nem készülök rá annyit?

Virovec-Sándor (2022) kutatásában szereplő mondatokban a feltételes mondat mellékmondata bizonyos mondatokban azt implikálta, hogy mátrix predikátumban megfogalmazott eset végbement, bizonyos kérdésekben pedig azt, hogy nem.

A kérdőív további tesztmondatai

A kérdőív további két, változókat nem tartalmazó mondata alapján a partikula főmondatban való elfogadhatóságát vizsgáltuk.

(35) Elvesztette a kutyáját. Kétségbeesetten keresve megkérdezi a szembe jövő járókelőt:

Látta-e a képen látható kutyát?

Emellett a kérdőív tartalmazott további nyolc mondatot: négy esetben a partikula a tagadószóra (Gyuris által definiált E dialektusbeli használat), egy esetében a határozószóra, egy mondatban az igekötőre, valamint két mondat esetében a tagadószóra és a főigére egyaránt kliticizálódott.

(36) Nagyon meglepődött azon, hogy az egyik kollégája egész nap kerülte Önt. Az úton hazafelé így töpreng magában:

Nem-e megbántottam valamivel?

A mondatok és a tesztelt szerkezetek sokszínűsége miatt figyelemelterelő mondatokat nem tartalmazott a kérdőív, ellenőrző mondatokat azonban igen. Ennek oka, hogy az kérdőívben megítélendő mondatok száma ne legyen túl magas, és ne befolyásolja negatívan az eredmények megbízhatóságát. Az ellenőrző szituációk úgy épültek fel, hogy a partikula nélküli ellenőrizendő mondat egy esetben nem volt használható az adott szituációban, egy esetben pedig tökéletes kérdés volt az adott kontextusban.² Az a válaszadó került kizárásra, aki az utóbbi kontextusban szereplő mondatra négyesnél alacsonyabb pontszámot adott, illetve az előbbiben szereplőre hármasnál nagyobbat. Az alábbi táblázatokban a felmérésben szereplő mondatok száma látható (db).

		megtörtént	nem történt meg
bizonytalanságot fejez ki	V volna-e	2	2
	V-e volna	2	2
direkt kérdés	V volna-e	2	2
	V-e volna	2	2

2. táblázat. Az első kérdőívben szereplő V volna-e és V-e volna szerkezeteket tartalmazó mondatok megoszlása változónként

nem-e	4
határozószó-e	1
igekötő-e	1
nem-e V-e	2
változók nélküli főmondati -e	2
ellenőrző mondatok	2

3. táblázat. Az első kérdőívben szereplő további tesztmondatok száma

A kitöltők csak egy mondatot láthattak egyszerre, feladatuk az volt, hogy értékeljék a mondatokat aszerint, hogy mennyire elfogadhatóak az adott kontextusban 1-től (a mondat teljes mértékben elfogadhatatlan) 6-ig (teljes mértékben elfogadható) terjedő Likert-skálán. Minden értékelendő mondat alatt lehetőség volt a kitöltők számára, hogy amennyiben nem gondolják megfelelőnek a mondatot az adott szituációban, akkor javítsák ki azt. Ezzel célunk volt meghatározni, hogy a kérdő partikulát inkább elhagynák, vagy más összetevőre helyeznék azokban a mondatokban, amelyekre alacsonyabb értékelést adtak. Ez főmondat esetében azért is lehet fontos, mert ezekben a partikula opcionális. Ugyanakkor vitatható, hogy a javítási lehetőség segíti,

²Az ellenőrző szituációk az első felmérésben a következők voltak:

- (i) Ön egész nap sokat dolgozott, de várja a házimunka. Segítséget kér a párjától:
Ti mentek-e majd nyaralni?
- (ii) Ön nagyon sokat izgul a vizsga előtt. Ezt kérdezi az osztálytársától:
Szerinted sikerülni fog a vizsga?

vagy akadályozza a kérdőív eredményeinek megbízhatóságát, hiszen azt sugallhatja a beszélőknek, hogy a mondat nem helyes. Ezt az esetleges hatást úgy csökkentettük, hogy a következő utasítást kapták: „Kérem, hogy javítsa ki a fenti kérdő mondatot, ha Ön szerint az nem megfelelő az adott szituációban”. Továbbá fontos megjegyezni, hogy az esetleges negatívumok mellett egy opcionális elem használatának/elfogadhatóságának felmérésekor a javítási lehetőség megadásának több előnye lehet, mint hátránya, hiszen itt nem csak az a kérdés, hogy az *igén* vagy a *volná*-n (esetleg más mondatösszetevőn) szerepeljen a partikula, hanem az is, hogy szerepeljen-e a mondatban.

A korábban leírt kritériumok alapján 28 beszélő került kizárásra, így a 123 kitöltőből 95 válaszadó értékelését vizsgáltuk. Demográfiai adatokat is gyűjtöttünk az anonim válaszadótól az életkorra, anyanyelvre, nemre, a legmagasabb iskolai végzettségre/a jelenlegi tanulmányaikra, valamint arra a megyére vonatkozóan, ahol a gyermekkorukat töltötték.

A hipotézisek tesztelése érdekében a felmérésben szereplő válaszadókat két fő csoportra bontottuk:

- I. Először az összes kitöltő válaszait vizsgálva teszteltük a hipotéziseket (n=95).
 - Az összes kitöltőn belül vizsgáltuk azoknak a válaszadónak az értékelését is, akik elfogadták a főmondatban az *-e* partikulát (n=81). (Azt tartozott ebbe a csoportba, aki legalább egyszer adott legalább ötös értékelést a főmondati *-e*-t tartalmazó, változók nélküli mondat valamelyikére.)
- II. Második lépésben vizsgáltuk azoknak a válaszait, akik nem utasították el egyik szerkezetet sem. (Azt az anyanyelvi válaszadót tekintettük az *V-e volna* vagy az *V volna-e* szerkezetet elutasítónak, aki legalább kétszer nem adott minimum hármassal értékelést az adott szerkezetet tartalmazó nyolc mondat valamelyikére (n=72).)

Virovec-Sándor (2022) alapján azért bontottuk az adatokat különböző csoportokra, mivel feltehetően különbségek várhatók a válaszadók értékelései között. Cél volt egy olyan csoportot találni, amelyet feltehetően leginkább a kérdőívben tesztelt nyelvtani változók befolyásolnak. Azért, hogy igazolást nyerjen az a feltételezésünk, miszerint az *V volna-e* és az *V-e volna* elfogadhatóságát grammatikai változók befolyásolják, az eredményeket párosított t-próbával (95%-os konfidenciaszint esetén), khi-négyzet teszttel és korrelációs együttható vizsgálatával igyekeztünk megerősíteni.

4.2 A második felmérés módszere

Az első felmérés után elkészített második online felméréssel célunk volt megvizsgálni, hogy az anyanyelvi beszélők ténylegesen használják-e a kérdő partikulát a főmondatban, és amennyiben igen, akkor melyik elemre helyezik azt. A kérdőív huszonhét tesztmondatot tartalmazott, a kitöltők feladata az volt, hogy kiválasszák azt a mondatelemet/azokat a mondatelemeket egy megadott listából, amelyeken elfogadnák az adott kontextusban az *-e-t*. Lehetőségük volt leírni, hogy ha a megadott listában nem szereplő elemre tennék inkább azt. Továbbá választhatták azt az opciót is, hogy nem helyeznék egyik elemre sem az *-e-t*.

Tizenhat tesztmondat és a hozzájuk tartozó kontextus megegyezett az előző felmérésben található *V volna-e* és *V-e volna* szerkezeteket tartalmazókkal, ám azzal a különbséggel, hogy a tesztelendő mondatok nem tartalmaztak partikulát, azt a válaszadónak kellett ráhelyeznie valamelyik elemre. A mondatok nyolc párt alkottak, négy mondat a beszélő bizonytalanságát fejezte ki, négyben a beszélő direkt kérdést tett fel. Ezekben a mondatokban is az előző felmérésben is használt két főigét használtuk (*kaptam* és *nyertem*). A partikula helye mellett (bármelyik mondatelemre helyezhette a válaszadó) változó volt még a kontextus jellege (a főmondatban megfogalmazott esemény végbement vagy sem), valamint a tesztmondatok fele bizonytalanságot fejezett ki (*vajon*-nal kezdődő), vagy a kérdező a hallgatóságát válaszra szólítja fel (*szerinted*-del kezdődő).

(37) Ön nyert élete legfontosabb birkózó bajnokságán. Edzőjétől ezt kérdezi a díjátadó után:

Szerinted__ nyertem__ volna__ a mérkőzésen__, ha nem készülök rá annyit?

(38) Nem kapott engedélyt a háza kibővítésére. A rendelkezést olvasva Ön így tűnődik:

Vajon__ kaptam__ volna__ engedélyt__, ha időben beküldöm a tervezetet?

Két mondatban a válaszadóknak lehetőségük volt a partikulát a határozószóra is tenni, kilenc mondatban pedig a *nem* tagadószóra. Ebben a felmérésben a *nem-e-t* tartalmazó mondatok száma nagyobb volt, mint az előző felmérésben. Ennek oka, hogy a *nem-e* Gyuris (megj. előtt) által E dialektusbeli használatának nevezett használata az előzetesen vártnál jobb értékeléseket kapott, és ennek a megismételhetőségét szerettük volna tesztelni egy használatot felmérő kérdőív segítségével.

(39) A szomszédja, Kata buliban volt tegnap este és még nem érkezett haza. Aggódik érte, ezért megkérdezi a férjét:

Ott__ volt__ Kata__ is a buliban__?

(40) Nagyon rosszul érzi magát, szédül és nagyon erősen fáj a feje. Azon töpreng magában, hogy ezt mi okozhatja:

Nem__ szén-monoxid__ van__ a lakásban__?

A felmérésben 114 válaszadó vett részt, akik válaszait két lépcsőfokban vizsgáltuk:

- I. A hipotézisek tesztelésére első körben az összes kitöltő válaszait elemeztük (n=114).
 - Az értékeléseik alapján vizsgáltuk a *nem-e* és határozószó-*e* szerkezetekre adott értékeléseket.
- II. Majd azoknak a válaszait értékeltük ki, akik nem éreztek preferenciát sem a *V volna-e*, sem pedig a *V-e volna* felé (n=34).
 - Azok kerültek ebben a csoportba, akik legalább kétszer a *V volna-e*-t és kétszer a *V-e volna*-t választották az ezeket tartalmazó tizenhat mondat valamelyikében.

5 Kutatás eredményei

A következő fejezetekben a két felmérés során kapott empirikus adatok kerülnek bemutatásra. Az első nagyobb egységben a partikula főmondatban való elfogadhatóságát, a másodikban a *V volna-e* és a *V-e volna* szerkezetekre kapott eredményeket ismertetjük. A harmadik nagyobb egységben a kérdőívekben szereplő további nyelvi normától eltérő szerkezetek elfogadhatóságát és használatát mutatjuk be, valamint hasonlítjuk össze a *V-e volna*-ra kapott eredményekkel. Emellett a fejezetekben releváns demográfiai adatok is bemutatásra kerülnek.

5.1 A partikula a főmondatban

Mielőtt a *V volna-e* és a *V-e volna* szerkezetre adott értékeléseket változók szerint ismertetnénk, fontos megjegyezni, hogy a főmondati partikula használatát művelt köznyelvi használatnak tekintjük, amelyet a válaszadók értékelései is alátámasztanak.

(41) Láttá-e a képen látható kutyát? (átlag: 4,86)

Az első kérdőívben a 95 kitöltőből 81 adott legalább egyszer ötöst vagy annál jobb értékelést a főmondati *V volna-e* szerkezetet tartalmazó mondat valamelyikére. Ha a jelen kutatásban

szereplő *V volna-e* szerkezetet tartalmazó legjobb értékelést kapott mondat (42) mellé vesszük Virovec-Sándor (2022) legjobb értékelést kapott ugyanezen szerkezetet tartalmazóját (43) – amelyekben kötelező a partikula – akkor a következőt kapjuk:

(42) Vajon nyertem volna-e a futamon, ha nem lyukad ki a kerék a cél előtt? (4,2; 1,75)

(43) Kérdéses, hogy János kapott volna-e kitüntetést, ha nincsenek befolyásos kapcsolatai. (4,7; 1,5)

(Virovec-Sándor 2022:126)

Az *V volna-e* szerkezetet tekintve 4,2 az átlag a főmondatban, míg mellékmondatban 4,72 a legmagasabb, a két érték között csupán 0,5 volt a különbség. Emellett az összes kitöltő (95 fő) 57%-a adott legalább kétszer ötöst értékelést a főmondati *V-e volná-s* mondatokra. Tehát még a nem művelt köznyelvi használatúnak tartott *V-e volná-nak* és a főmondati helyének együttes előfordulása sem eredményez rossz vagy elfogadhatatlan mondatokat.

(44) Vajon nyertem-e volna a futamon, ha nem sodródom ki az utolsó kanyarban? (3,6;1,9)

Emellett az *-e* főmondatbeli elfogadhatóságát alátámasztja, hogy a második kérdőívben szereplő 114 kitöltő 85%-a használta a partikulát legalább egyszer a főmondatban.

Az eredményeket előrevetítve elmondható, hogy a 40. életévüket betöltötték esetében – akik Virovec-Sándor (2022) alapján a leginkább képviselik a normát – a főmondati *V volna-e* igen jól szerepelt (átlag: 4,13; szórás: 1,8).

5.2 Az *V volna-e* és az *V-e volna* megítélése

A fejezetben elsőként a két felmérés adatai alapján az *V volna-e* és az *V-e volna* egymáshoz, majd önmagukhoz viszonyított elfogadhatósága kerül bemutatásra különböző változókombinációk esetében, majd a szerkezetekkel kapcsolatban demográfiai adatokat közlünk.

5.2.1 Az *V volna-e* és az *V-e volna* egymáshoz viszonyítva

Az első felmérés alapján az *V volna-e* szignifikánsan elfogadhatóbb, mind az összes válaszadó és mind a két szerkezet között különbséget érzők esetében, amennyiben a főmondat a beszélő bizonytalanságát fejezi ki, valamint a kontextus jellege alapján az esemény végbement.

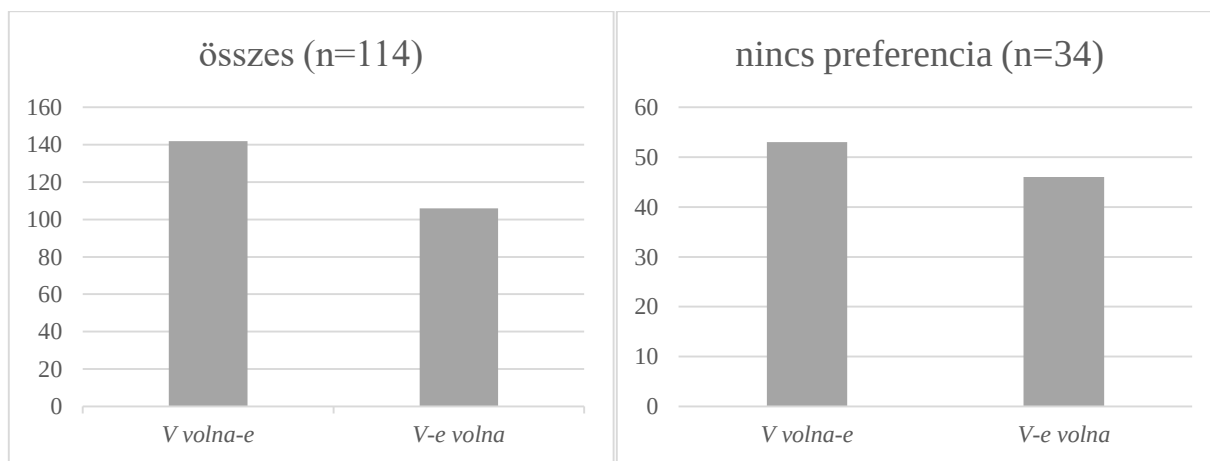
(45) a. Vajon kaptam volna-e szerepet, ha nem lenne az ismerősöm a rendező? (4,17;1,37)

b. Vajon kaptam-e volna szerepet, ha nem én lennék a tanárno kedvence? (3,88;1,75)³

A kiértékelés lépcsőfokai	t-teszt eredményei
összes válaszadó (n=95)	t(189)=3,92; p<0,05
egyik szerkezetet sem elítélők (n=72)	t(143)=2,39; p<0,05

4. táblázat. T-teszt eredmények H1.a hipotézisre vonatkozóan az első felmérés eredményei alapján

Hasonlóképpen a második felmérés alapján elmondható, hogy mind az összes és mind a preferenciával nem rendelkezők esetében az *V volna-e* szerkezetet választották többször ilyen kontextus esetén, amelyet az alábbi két diagram is szemléltet.

1. diagram. H1.a hipotézissel kapcsolatos választási arányok a második felmérésben

Az első felmérés eredményei alapján az *V volna-e* és az *V-e volna* között különbséget érzők esetében, ha a beszélő a bizonytalanságát fejezi ki, valamint a kontextus alapján az esemény nem ment végbe, akkor nincs szignifikáns különbség a két szerkezet között (46). Hasonlóképpen a második felmérésben, a preferenciával nem rendelkezők egyforma arányban választották a két vizsgált szerkezetet ilyen kontextus esetén (2. diagram).

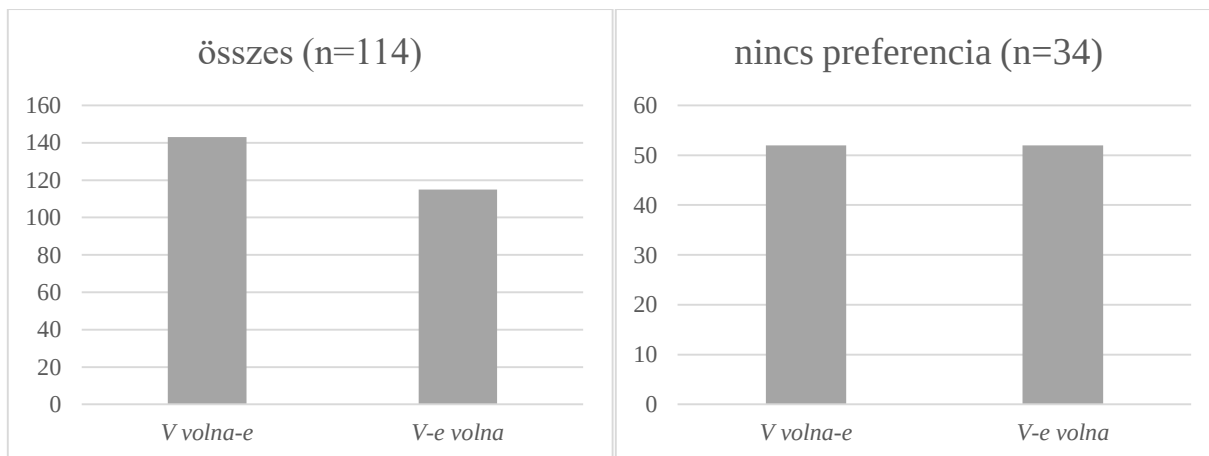
(46) a. Vajon nyertem volna-e a futamon, ha nem lyukad ki a kerék a cél előtt? (4,33; 1,57)

b. Vajon nyertem-e volna a futamon, ha nem sodródom ki az utolsó kanyarban? (4,18; 1,64)

³ A fejezetben szereplő példamondatok után az első felmérésben szereplő 'egyik szerkezetet sem elutasítók' értékelései láthatóak, zárójelben az átlaggal és szórással.

A kiértékelés lépcsőfokai	t-teszt eredményei
összes válaszadó (n=95)	t(189)=3,47; p<0,05
egyik szerkezetet sem elítélők (n=72)	t(143)=1,59; p>0,05

5. táblázat. T-teszt eredmények H1.b hipotézisre vonatkozóan az első felmérés eredményei alapján

2. diagram. H1.b hipotézissel kapcsolatos választási arányok a második felmérésben

Amennyiben a beszélő direkt kérdést tesz fel, valamint a kontextus jellegéből az következik, hogy az esemény nem ment végbe, akkor szignifikánsan elfogadhatóbb az *V volna-e* az első felmérés alapján.

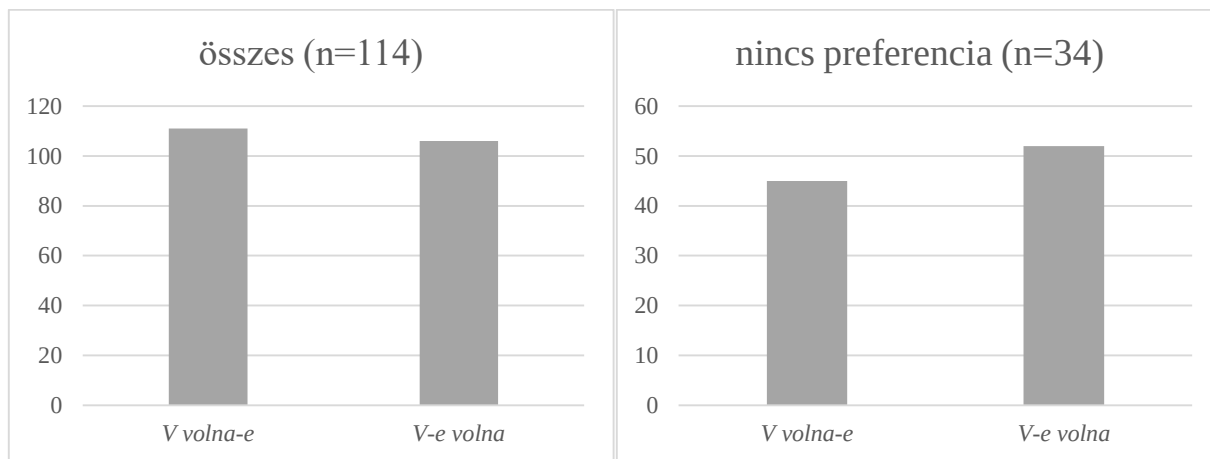
(47) a. Szerinted nyertem volna-e a pályázaton, ha beküldöm azt a határidőig? (4,56; 1,53)

b. Szerinted nyertem-e volna a pályázaton, ha megírom azt? (3,94; 1,77)

A kiértékelés lépcsőfokai	t-teszt eredményei
összes válaszadó (n=95)	t(189)=3,34; p<0,05
egyik szerkezetet sem elítélők (n=72)	t(143)=2,57; p<0,05

6. táblázat. T-teszt eredmények H1.c hipotézisre vonatkozóan az első felmérés eredményei alapján

Ezzel szemben, ahogy a 3. diagramon látható, a második felmérésben az összes válaszadó esetében nem volt jelentős különbség a két szerkezet választási aránya között, míg a preferenciával nem rendelkezők számára az *V-e volna* volt elfogadhatóbb.

3. diagram. H1.c hipotézissel kapcsolatos választási arányok a második felmérésben, ha az esemény nem történt meg

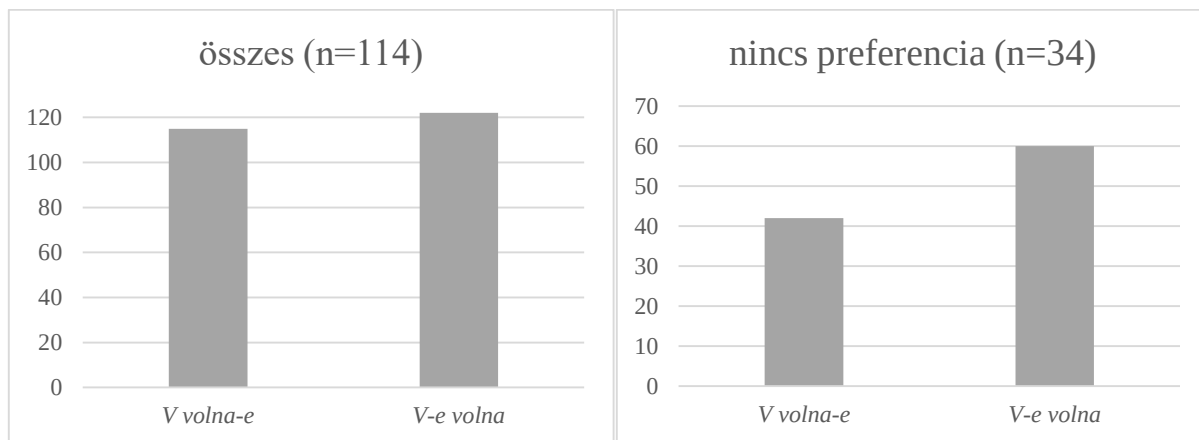
El kellett vetnem a nullhipotézist az első felmérés alapján, mivel ha a beszélő direkt kérdést tesz fel, valamint az esemény végbement, akkor nem tapasztalható szignifikáns különbség a két vizsgált szerkezet között.

- (48) a. Szerinted nyertem volna-e a mérkőzésen, ha nem készülök rá annyit? (4,25; 1,79)
 b. Szerinted nyertem-e volna a mérkőzésen, ha nem gyakorlok még az edzések után? (3,90; 1,78)

A kiértékelés lépcsőfokai	t-teszt eredményei
összes válaszadó (n=95)	t(189)=1,61; p>0,05
egyik szerkezetet sem elítélők (n=72)	t(143)=0,11; p>0,05

7. táblázat. T-teszt eredmények H1.c hipotézisre vonatkozóan az első felmérés eredményei alapján

Hasonlóképpen a második felmérésben az összes válaszadó esetében nem volt jelentős különbség a két szerkezet használata között, míg a preferenciával nem rendelkezők számára az V-e volna elfogadhatóbb.

4. diagram. H1.c hipotézissel kapcsolatos választási arányok a második felmérésben, ha az esemény megtörtént

Az alábbi táblázatban a két felmérés eredményeit foglaljuk össze a kiértékelés mind két lépcsőfokán. A szürkével jelölt sorokban az első felméréshez tartozó átlagok találhatók, míg a százalékos arányok a második felmérésben az összes választási lehetőséghez viszonyított százalékok. A > jelek azt jelölik, hogy a szerkezet szignifikánsan elfogadhatóbb/a használati gyakoriság között 5%-nál nagyobb különbséget tapasztaltunk, míg a ~ jel azt, hogy nem volt a két szerkezet elfogadhatósága/használati gyakorisága között jelentős különbség.

kontextus jellege	bizonytalanság				direkt kérdés			
	megtörtént		nem történt meg		megtörtént		nem történt meg	
	V volna-e	V-e volna	V volna-e	V-e volna	V volna-e	V-e volna	V volna-e	V-e volna
összes válaszadó	3,9	3,2	4,1	3,5	3,7	3,4	4,0	3,4
	31%	23%	31%	25%	25%	27%	24%	23%
mind a két szerkezetet elfogadják	4,03	3,6	4,3	4,02	3,9	3,9	4,4	3,9
	39%	33%	38%	38%	31%	44%	33%	38%

8. táblázat. A két szerkezet egymáshoz való viszonyításával kapcsolatos hipotézisek összefoglalása

Elmondható, hogy a bizonytalanságot kifejező mondatokban felmérések során hasonló tendenciák figyelhetők meg: ha az esemény megtörtént, akkor az V volna-e elfogadhatóbb, viszont ha az esemény nem ment végbe, akkor az egyik szerkezetet sem elutasítók egyformán elfogadják/hasonló arányban választják a két szerkezetet. Eltérő eredmények kaptunk a direkt kérdések esetében. Ha az esemény nem történt meg, akkor az V volna-e elfogadhatóbb az első felmérésben résztvevő válaszadók számára, míg a második felmérés alapján a beszélők használják az V-e volná-t is. Amennyiben az esemény megtörtént az első felmérés alapján nem volt különbség a két szerkezet megítélése között, míg a második felmérésben a válaszadók inkább az V-e volná-t fogadták el.

5.2.2 A szerkezetek önmagukhoz viszonyított megítélése

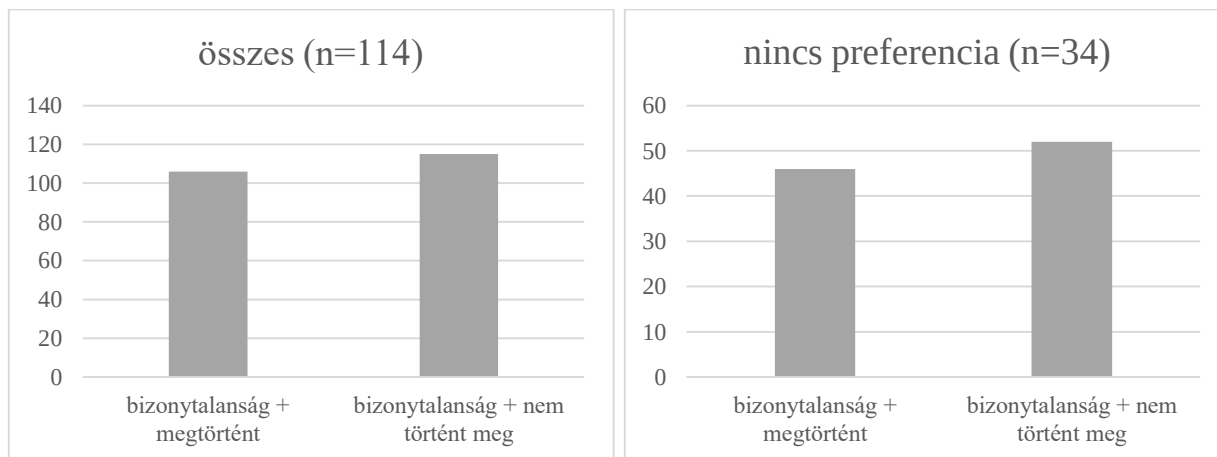
Virovec-Sándor (2022) nyomán célunk volt megvizsgálni, hogy az *V volna-e* és az *V-e volna* önmagukhoz viszonyított megítélésére hatást gyakorol-e a kontextusban definiált esemény megtörténte – ezzel kapcsolatban két hipotézist fogalmaztunk meg.

A [H1.d.] hipotézissel kapcsolatban az első kérdőívben azt találtuk, hogy ha a beszélő bizonytalanságát fejezi ki, akkor az *V-e volna* abban az esetben szignifikánsan elfogadhatóbb önmagához képest, ha az esemény nem ment végbe (49). A második kérdőívben is az *V-e volna*-t többször választották a kiértékelés mind két lépcsőfokán, ám nem jelentős arányban (5. diagram).

- (49) a. Vajon nyertem-e volna a versenyen, ha az ellenfeleim nem hibáznak annyit? (3,29; 1,92)
- b. Vajon nyertem-e volna a futamon, ha nem sodródok ki az utolsó kanyarban? (4,18; 1,64)

mátrixpredikátum típusa + implikátúra	A kiértékelés lépcsőfokai	t-teszt eredményei
bizonytalanság: megtörtént vs. nem történt meg	1. minden kitöltő (n=95)	t(189)=-2,16; p<0,05
	2. a szerkezetek egyikét sem elutasítók (n=72)	t(143)=-2,48; p<0,05

9. táblázat. T-teszt eredmények: *V-e volna* önmagához viszonyítva, ha a kontextus bizonytalanságot fejezett ki

5. diagram. Választási arányok: *V-e volna* önmagához viszonyítva bizonytalanságot kifejező mondatokban

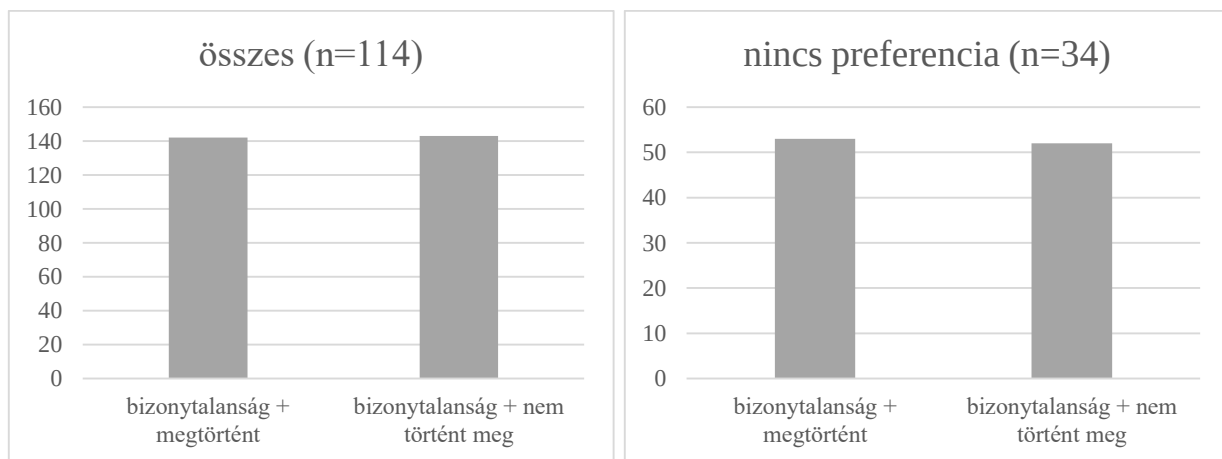
Az első kérdőívben az V *volna-e* esetében bizonytalanságot kifejező mondatokban nem vártunk és nem is kaptunk statisztikailag szignifikáns különbséget (50), emellett a második kérdőívben is hasonló tendencia volt megfigyelhető (6. diagram).

(50) a. Vajon kaptam volna-e szerepet, ha nem lenne az ismerősöm a rendező? (4,17; 1,37)

b. Vajon kaptam volna-e engedélyt, ha időben beküldöm a tervezetet? (4,32; 1,73)

mátrixpredikátum típusa + implikátúra	A kiértékelés lépcsőfokai	t-teszt eredményei
bizonytalanság: az esemény megtörtént vs. nem történt meg	1. minden kitöltő (n=95)	t(189)=-1,55; p>0,05
	2. a szerkezetek egyikét sem elutasítók (n=72)	t(143)=-1,69; p>0,05

10. táblázat. T-teszt eredmények: V *volna-e* önmagához viszonyítva, ha a kontextus bizonytalanságot fejezett ki

6. diagram. Választási arányok: V *volna-e* önmagához viszonyítva bizonytalanságot kifejező kontextusban

Amennyiben a kérdező direkt kérdést tesz fel, nincs szignifikáns hatással az V-e *volna* elfogadhatóságára a kontextusban definiált esemény megtörténte az első felmérésben (51).

(51) a. Szerinted nyertem-e volna a mérkőzésen, ha nem gyakorlok még az edzések után?

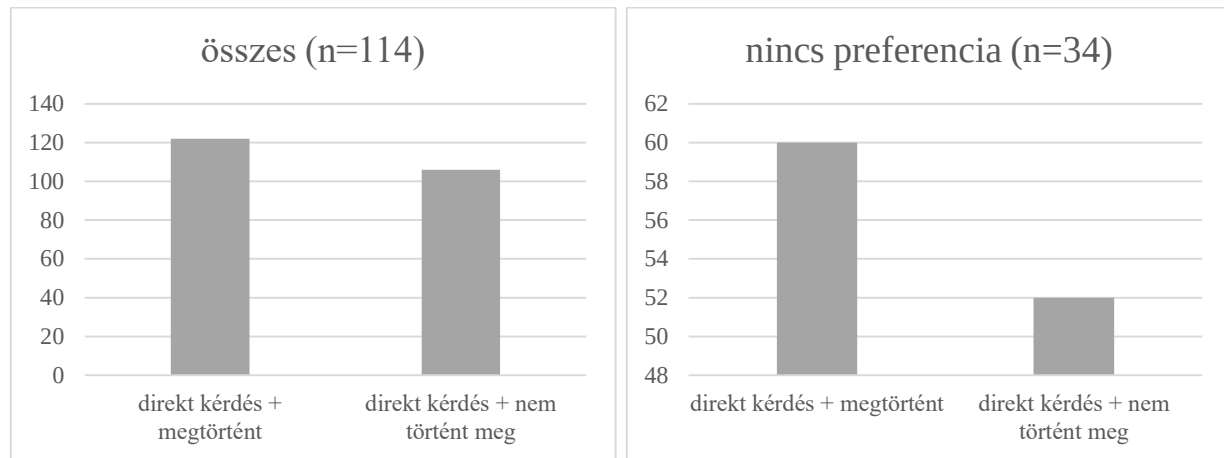
(3,90; 1,78)

b. Szerinted kaptam-e volna segítséget a felkészülésben, ha beszélek az egyesület vezetőivel? (3,93; 1,64)

mátrixpredikátum típusa + implikátúra	A kiértékelés lépcsőfokai	t-teszt eredményei
direkt kérdés: az esemény megtörtént vs. nem történt meg	1. minden kitöltő (n=95)	t(189)=-0,32; p>0,05
	2. a szerkezetek egyikét sem elutasítók (n=72)	t(143)=-0,3; p>0,05

11. táblázat. T-teszt eredmények: V-e *volna* önmagához viszonyítva direkt kérdés esetében

Ez a tendencia nem figyelhető meg a második kérdőívben a preferenciával nem rendelkezők esetében, hiszen akkor választották többször az *V-e volna*-s mondatokat, ha az esemény megtörtént direkt kérdésben (7. diagram).

7. diagram. Választási arányok: *V-e volna* önmagához viszonyítva direkt kérdés esetében

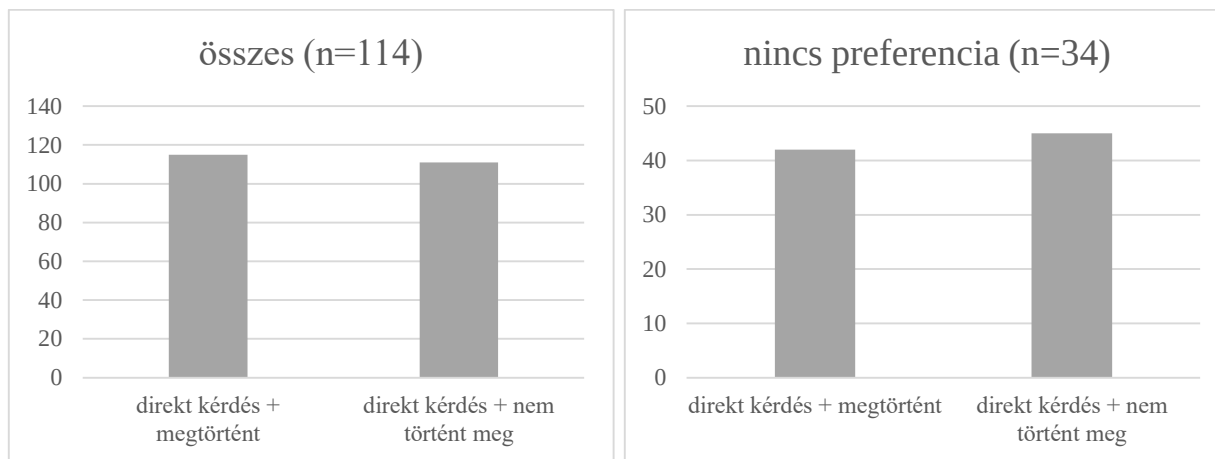
Az első kérdőív alapján hatást gyakorolt az esemény megtörténte az *V volna-e* megítélésére, hiszen önmagához képest elfogadhatóbb volt azokban a mondatokban, amelyekben az esemény nem ment végbe (52).

- (52) a. Szerintetek kaptam volna-e jutalmat, ha nem lenne jó barátom a főnököm? (3,56; 1,81)
b. Szerinted kaptam volna-e segítséget a felkészülésben, ha megkérem a tanárnőt? (4,26; 1,59)

mátrixpredikátum típusa + implikátúra	A kiértékelés lépcsőfokai	t-teszt eredményei
direkt kérdés: az esemény megtörtént vs. nem történt meg	1. minden kitöltő (n=95)	t(189)=-2,29; p<0,05
	2. a szerkezetek egyikét sem elutasítók (n=72)	t(143)=-2,89; p<0,05

12. táblázat. T-teszt eredmények: *V volna-e* önmagához viszonyítva, ha az direkt kérdés esetében

Ám az eredeti [H1.d] hipotézis igazolást nyert a második kutatás eredményei alapján, hiszen direkt kérdés esetén az esemény megtörténte nem hatott számottevően az *V volna-e* elfogadhatóságára a kiértékelés egyik lépcsőfokén sem.

8. diagram. Választási arányok: V volna-e önmagához viszonyítva direkt kérdés esetében

Az alábbi táblázatban a két felmérés eredményeit foglaljuk össze a kiértékelés mind két lépcsőfokán. A táblázatban sötétszürkével jelölt szám adatok az első felméréshez tartozó átlagok, míg a százalékos arányok a második felmérésben az összes választási lehetőséghez viszonyított százalékok. Az előzőekhez hasonlóan a > jel a szignifikáns különbséget, addig a ~ jel a hasonló elfogadhatóságot/használatot jelöli.

kontextus jellege	bizonytalanság				direkt kérdés			
	V volna-e		V-e volna		V volna-e		V-e volna	
	megtörtént	nem történt meg	megtörtént	nem történt meg	megtörtént	nem történt meg	megtörtént	nem történt meg
összes válaszadó	3,87	4,1	3,16	3,47	3,67	4,01	3,4	3,44
	31%	31%	23%	25%	25%	24%	27%	23%
mind két szerkezetet elfogadók	4,3	4,32	3,58	4,02	3,9	4,4	3,88	3,93
	39%	38%	34%	38%	31%	33%	44%	38%

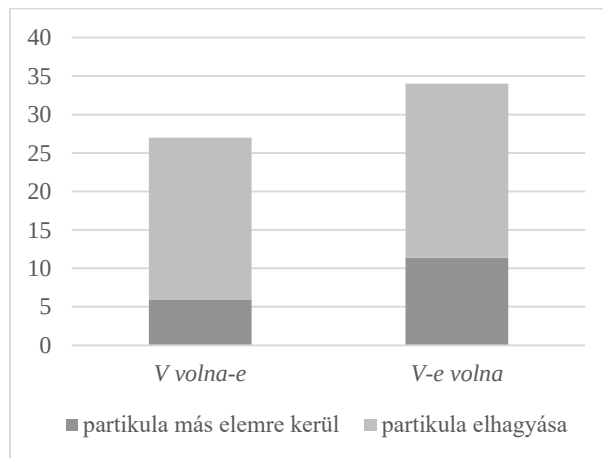
13. táblázat. A két szerkezet önmagához való viszonyításával kapcsolatos hipotézisek összefoglalása

Összességében elmondható, hogy a V volna-e esetében, ha a beszélő a bizonytalanságát fejezi ki, akkor nem számít az esemény megtörténte a szerkezet önmagához viszonyított elfogadhatóságára. Ezzel szemben V-e volna azokban a bizonytalanságot kifejező mondatokban elfogadhatóbb/használatos, amelyekben az esemény nem történt meg. Direkt kérdések esetében az első felmérésben a V volna-e-t azokban a mondatokban fogadták el inkább, amelyekben az esemény nem ment végbe, míg a második felmérés alapján az esemény nem hatott a használatra. Ugyanilyen kontextusban a V-e volna önmagához viszonyított elfogadhatóságára nem hatott az implikátúra, míg a második felmérésben a szerkezetet azokban a mondatokban használták inkább, amelyben az esemény megtörtént.

5.2.3 V volna-e és V-e volna szerkezetekkel kapcsolatos javítási feladat

Az első kérdőívben szereplő tesztmondatok alatt a kitöltőknek lehetősége volt arra, hogy kijavítsák azokat, amelyek az nem elfogadhatóak számukra az adott szituációban. Az alábbiakban az V volna-e és az V-e volna szerkezetre vonatkozó releváns javításokról szóló adatokat közöljük. Azt tekintettük releváns javítást végző válaszdónak, aki -e-t érintő változtatásokat végzett (elhagyta, vagy más mondatemre tette) a tesztelendő mondaton.

Az V volna-e-s mondatokat az összes válaszdó 25%-a, míg az V-e volná-t tartalmazókat 36%-a javította relevánsan. Ugyan a változtatások leginkább az -e elhagyásában valósultak meg, az V volna-e-t érintő javítások 22%-a jelentette az -e más elemre történő helyezését, az V-e volna esetében ez az arány 33%. Az alábbi diagramon a releváns javítást végzők megoszlása látható az első, elfogadhatóságot tesztelő felmérés eredményei alapján.

9. diagram. A releváns javítók száma az első felmérés eredményei alapján

5.2.4 Demográfiai adatok

Mind a két felmérésben a válaszdóktól nemre, életkorra, iskolai végzettségre vonatkozó adatokat is gyűjtöttünk, továbbá meg kellett jelölniük, hogy melyik megyében töltötték gyermekkorukat. Fontos megjegyezni azt, hogy a két felmérésben résztvevők nem ugyanazok a beszélők voltak, ám mivel ugyanazokon a platformokon gyűjtöttük az adatközlőket, ezért feltehetőleg van átfedés a két kérdőív kitöltői között.

Az első felmérésben a 95 válaszdóból 75 nő (80%) és 19 (20%) férfi volt. 18 év alatti korosztályba 3-an (3%), 18-29 évesbe 39-en (41%), 30-39 évesbe 15-en (16%), 40-49 évesbe 17-en (18%), 50-59 évesbe 15-en (16%) tartoztak, a 60. felett 6-an (6%) voltak. A következő három megyéből vettek részt a legnagyobb számban a felmérésben: Hajdú-Bihar megyéből 15 fő (15,8%),

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből 25 fő (26,3%), Jász-Nagykun-Szolnok megyéből 32 fő (33,4%).⁴ A tanulmányokra vonatkozóan a leggyakoribb válaszok közé tartozott a főiskola, egyetem folyamatban (n=21), egyetem/főiskola oklevéllel (n=14), vagy diplomával (n=36).⁵

A második felmérésben is ugyanezen demográfiai adatokra vonatkozó kérdéseket kellett megválaszolniuk. Az összes, 114 kitöltőből 85 (75%) nő és 29 (25%) férfi volt. 18 év alattiak 2-en (2%), 18-29 évesek 81-en (71%), 30-39 évesek 5-en (4%), 40-49 évesek 11-en (26%), 50-59 év 9-en (8%) és 60 év felettiek 6-an (5%) vettek részt. a Hajdú-Bihar megyéből (23 fő, 20%), Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből (14 fő, 12%) és Jász-Nagykun-Szolnok megyéből (44 fő, 39%) vettek részt legtöbbször a felmérésben.⁶ A legtöbb kitöltő felsőoktatásban tanul jelenleg, legtöbbször (51 fő, 45%) a 'főiskola, egyetem (folyamatban)' opciót választották, valamint 23 fő (20%) választotta a 'középiskola (érettségivel)', 19 fő (17%) pedig a 'főiskola/egyetem (diplomával)' opciót.⁷

5.2.4.1 Az életkor hatása az V volna-e és a V-e volna elfogadhatóságára

A második hipotézis tesztelése céljából életkori kategóriákra bontottuk a válaszadókat.⁸ Az adatok arra engednek következtetni, hogy a szerkezetekre vonatkozó ítéletekre leginkább az életkor volt legnagyobb hatással, ezért vizsgáltuk a 40. életévüket még nem elérő és a 40. életévüket betöltött válaszadók értékelését. Szembetűnő különbség volt a fiatalabb és idősebb kitöltők értékelése között a két szerkezetre vonatkozóan. Az első felmérésben, míg a 40 év alattiak esetében kisebb volt a különbség az adott értékelések között⁹, addig a 40. életévüket betöltők szignifikánsan elfogadhatóbbnak értékelték az V volna-e-t¹⁰. Az átlagok és a szórások életkori kategóriákra bontva az alábbi diagramon tekinthetők meg. Megfigyelhető, hogy az V-e volna elfogadhatósága csökken az életkor növekedésével. A 60 év felettiek esetében 'szakad meg' ez a

⁴ Egy-egy válaszadó jelölte meg Békés megyét, Borsod-Abaúj megyét, Győr-Moson-Sopron megyét, valamint Veszprém megyét, két-két válaszadó Bács-Kiskun megyét, Komárom és Somogy megyét, három Heves és három Pest megyét, öt beszélő volt Budapestről, valamint egy-egy Szatmár és Szilágys megyéből, Romániából. Mindegyikük a magyart jelölte meg anyanyelvének.

⁵ A nyolc általánost, mint legmagasabb iskolai végzettséget két kitöltő, a folyamatban lévő középiskolai tanulmányokat három jelölte meg, hét végezte el a középiskolát érettségi nélkül és kilenc pedig érettségivel. Két-két Phd-s, DLA-s kitöltő, valamint egy szakiskolát végzett válaszadó vett részt a kutatásban.

⁶ Fejér megyéből, Győr-Moson-Sopron megyéből, Somogy megyéből, Vas megyéből, Kárpátaljáról és Clujból egy, Veszprém és Heves megyéből kettő, Baranya megyéből három, Pest megyéből és Budapestről öt magyar anyanyelvű válaszadó vett részt.

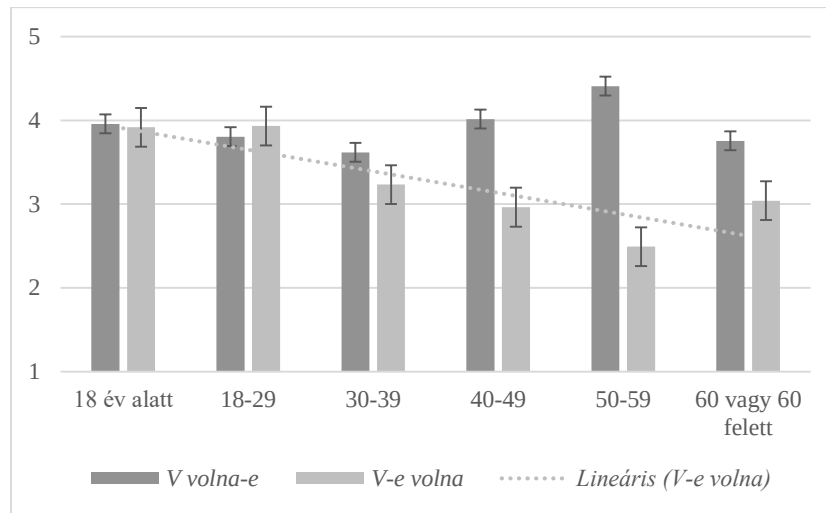
⁷ Egy ember választotta a 'középiskola (folyamatban)' opciót, két-két kitöltő a nyolc általánost, a szakmunkásképzőt jelölte be és a 'Phd/DLA' lehetőséget, hat válaszadó 'középiskola (érettségi nélkül)' és nyolc a 'főiskola, egyetem (oklevéllel)' opciót.

⁸ Az első felmérés alapján megvizsgáltuk, hogy az iskolai végzettségre vonatkozó adatokat hogyan befolyásolja a válaszadók életkora. A fiatalabb kitöltők nagyobb része nagy valószínűséggel egyetemista volt, ők a középiskola, főiskola, egyetem (folyamatban), míg az idősebb, 40 év felettiek a főiskola, egyetem (diplomával), vagy főiskola, egyetem (oklevéllel) lehetőséget választották nagyobb arányban. A kitöltők végzettségét leginkább az életkoruk határozta meg, ezért a hipotézisek megvizsgálása ebben az esetben is az életkor és nem a végzettség hatásának elemzéséhez vezetne, ezért nem lehet érdemi következtetést levonni.

⁹ összes kitöltő: t(455)=0,15, p>0,05; egyik szerkezetet sem elutasítók: t(375)=1,07, p>0,05

¹⁰ összes kitöltő: t(303)=9,03, p<0,05; egyik szerkezetet sem elutasítók: t(199)=3,88; p<0,05

tendencia, ám csupán a válaszadók 6%-a esett ebbe a kategóriába, ami egy nagyon alacsony arány tekintve, hogy összesen 5 életkori kategóriára lettek osztva a beszélők.¹¹

10. diagram. Különböző életkori megoszlásokkal változik a V volna-e és a V-e volna elfogadhatósága

A második felmérésben kapott adatok a két életkori kategória szerinti felosztásával hasonlóak: a 40 év alattiak esetében az összes választás 27%-át az V-e volna, 24%-át az V volna-e tette ki. Ezzel szemben a 40. életévüket betöltötteknél az összes választás 38%-át a V volna-e, 19%-át a V-e volna alkotta. Az életkor és a szerkezetek közötti elfogadhatóság kapcsolatának tesztelésére khinégyszet tesztet végeztünk el, amely szignifikáns kapcsolatot mutatott ($X^2(1, N = 961) = 28,8$; $p < 0,05$).¹² Tehát kijelenthető, hogy az életkor hatással van a beszélők ítéleteinek megoszlására, a 40 év alattiak jóval nagyobb arányban választották a V-e volná-t, mint a 40 év felettiak.

40 év alatt		40 év felett	
V volna-e	24%	V volna-e	38%
V-e volna	27%	V-e volna	19%
mindkettő	4%	mindkettő	1%
egyik elemen sem	43%	egyik elemen sem	39%
másik elemen	1%	másik elemen	3%

14. táblázat. V volna-e és V-e volna választási aránya

¹¹ Az első felmérés adatai alapján megvizsgáltuk a 'valamely szerkezetet elutasítók' válaszait életkori bontásban. A kitöltőket az alapján válogattuk ki, hogy adtak-e legalább kétszer hármast vagy annál jobb értékelést a két szerkezetre. Öt kitöltő elutasította mind a két szerkezetet (egy 40 év feletti), három az V volna-e-t (mind 18-29 év közötti volt) és tizenöt az V-e volná-t (több, mint 80%-a betöltötte a 40. életévét). Mindez mutatja, hogy a szerkezetek elfogadásában a legmeghatározóbb szerepet az életkor játssza.

¹² A második felmérésben ahhoz, hogy megtaláljuk azokat a válaszadókat, akik mind a két szerkezet elfogadják, az összes válaszadóból (n=114) kivettük azokat, akik vagy az V volna-e, vagy az V-e volna felé éreztek preferenciát, és azokat is, akik többségben az „egyik elemen sem” opciót választották. Így 80 kitöltő esetében a fiatalabb válaszadók jobban preferálják az V-e volna szerkezetet, addig a 40. életévüket betöltöttek az V volna-e-t részesítik előnyben.

Különböző életkori kategóriában is megvizsgáltuk a [H1.a, H1.b, H1.c] hipotéziseket, amelynek eredményei továbbiakban is alátámasztják a [H2] hipotézist, mivel a fiatalabb válaszadók esetében egy változókombináció esetén sem található szignifikáns különbség a két szerkezet elfogadhatósága/használata között, míg a 40 évet betöltöttek körében minden változókombináció esetén a *V volna-e* volt elfogadhatóbb és azt használták leginkább.

	összes 40 év alatti (n=57)	összes 40 év feletti (n=38)
bizonytalanság megtörtént <i>V volna-e</i> vs. <i>V-e volna</i>	t(113)=0,55; t>0,05	t(75)=5,36; t<0,05
bizonytalanság nem történt meg <i>V volna-e</i> vs. <i>V-e volna</i>	t(113)=0,83; t>0,05	t(75)=4,2; t<0,05
direkt kérdés megtörtént <i>V volna-e</i> vs. <i>V-e volna</i>	t(113)=-0,86; t>0,05	t(75)=3,27; t<0,05
direkt kérdés nem történt meg <i>V volna-e</i> vs. <i>V-e volna</i>	t(113)=-0,27; t>0,05	t(75)=5,21; t<0,05

15. táblázat. H1.a, H1.b, H1.c hipotézisek életkori bontásban

Az alábbi táblázatban a második felmérés adatai alapján az adott szerkezethez tartozó összes választáshoz viszonyított százalék található.

kontextus jellege	bizonytalanság				direkt kérdés			
	megtörtént		nem történt meg		megtörtént		nem történt meg	
életkor	40 év alatti	40 év felett	40 év alatti	40 év felett	40 év alatti	40 év felett	40 év alatti	40 év felett
<i>V volna-e</i>	28%	40%	28%	42%	22%	38%	22%	32%
<i>V-e volna</i>	25%	17%	27%	19%	28%	21%	24%	21%

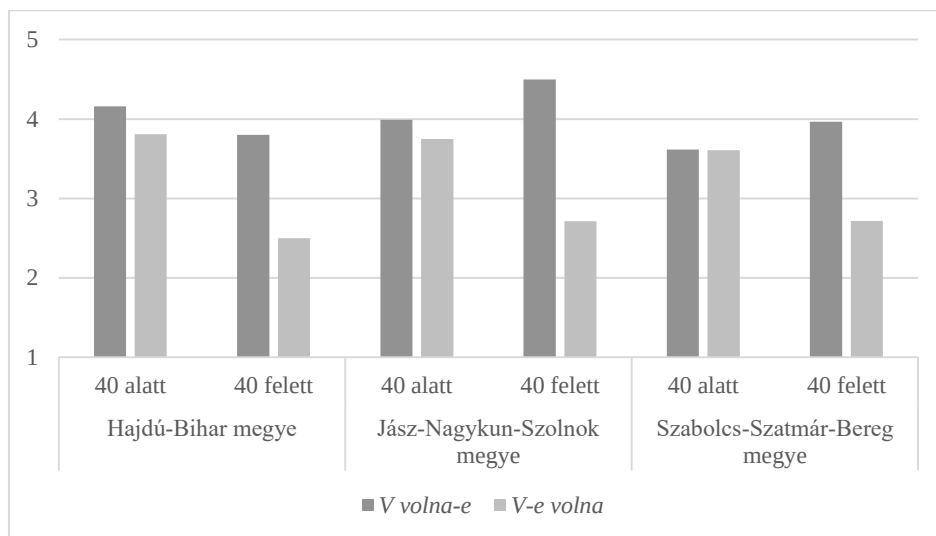
16. táblázat. Változók életkori bontásban a második felmérés adatai alapján

Az eredmények alátámasztják Virovec-Sándor (2022) következtetését, miszerint ahogy az életkor csökken, úgy növekszik az *V-e volna* elfogadhatósága. Ezzel szemben Kassai (1994b) kutatása alapján arra jutott, hogy fiatalabb válaszadók képviselik a normát, amely a jelen kutatás eredményei alapján cáfolható. A jelenségre magyarázatot adhat É. Kiss (2004:20) érvelése, amely szerint, ha egy adott grammatikai jelenséget – jelenen esetben az *-e* partikula használatát – több, az emberi agy számára megterhelő szabály ír le, akkor az átmeneti. Ebből arra következtetett Virovec-Sándor (2022), hogy az *-e* vándorlása során ilyen átmeneti megállás látható a *volna* végén, és a jelen dolgozatban bemutatott eredmények a szerzők adataival egyetemben ezt a jelenleg is zajló változást dokumentálhatják. Ezt támasztja alá Schirm (2011:56) is, mivel szerinte az *-e* partikula vándorlása bizonyos nyelvjáráásokban teljesen természetes jelenségnek számít.¹³

¹³ A kitöltők nemére vonatkozóan kapott elemzés is az életkor hatását erősíti. A felmérésekben a fiatalabb válaszadók nemtől

5.2.4.2 A megyei megoszlás a két vizsgált szerkezet tekintetében

Megvizsgáltuk azt a három megyét, ahonnan a legtöbb kitöltő vett részt kutatásban. Az első felmérés alapján mind a három megyéből az *V volna-e*-t érzik szignifikánsan elfogadhatónak (függetlenül az életkortól és a tesztelt változóktól). A 40 év alattiak megyétől függetlenül nem éreztek szignifikáns különbséget a két szerkezet között, míg az idősebbek szignifikánsan elfogadhatóbbnak ítélték az *V volna-e* szerkezetet.¹⁴ A kapott eredményekből az alábbi diagramon látszik, hogy az elfogadhatóságot leginkább az életkor és nem a megye befolyásolja.

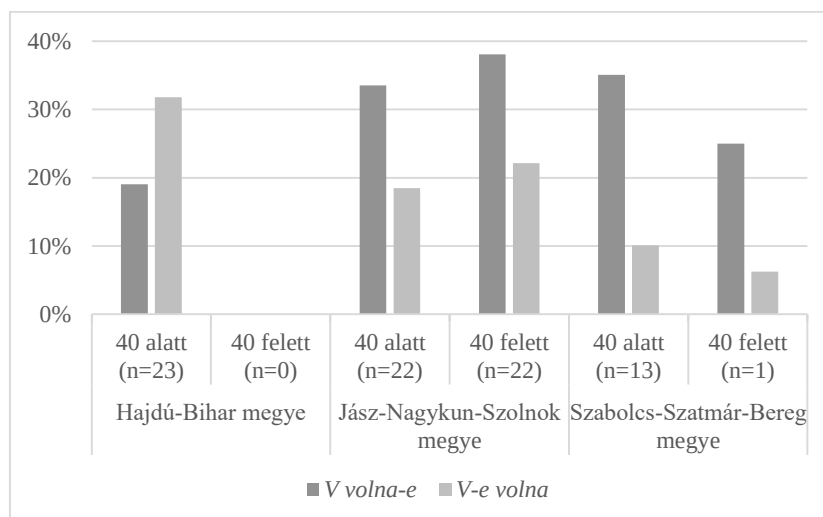

11. diagram. A szerkezetek megítélése megyei megoszlásban az első felmérés alapján

A második felmérés eredményeinek elemzése alapján a Hajdú-Bihar megyei kitöltők az összes választási lehetőség közül magasabb arányban választották az *V-e volná*-t, ami feltehetőleg annak köszönhető, hogy minden ebből a megyéből lévő válaszadó 40 év alatti korosztályba tartozott. A Jász-Nagykun-Szolnok megyeiek fele betöltötte a 40. életévét, az *V volna-e* jelentősen használtabb. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyeiek ugyan egy kivételével mind 40 év alattiak voltak, mégis jelentős mértékben az *V volna-e*-t választották. A második felmérés adataiból arra lehet következtetni, hogy ugyan az életkor gyakorol legjelentősebb hatást a két szerkezet használati gyakoriságára, mégis a megyei megoszlást is figyelembe kell vennünk.

függetlenül egyaránt elfogadták/használták a két szerkezetet, valamint a 40 év feletti nők az *V volna-e*-t preferálták. Ám az első felmérésben ugyanebbe az életkori kategóriába tartozó férfiak (n=5) nem éreztek szignifikáns különbséget, a második felmérésben (n=3) az *V-e volná*-t használták inkább. Ám a férfiak alacsony száma miatt nem lehet érdemi következtetést levonni az adatokból.

¹⁴ A szerkezetek elutasításával/elfogadásával kapcsolatban megvizsgáltuk azt a három megyét, amelyből a legnagyobb számú volt a kitöltő: az adatok alapján elmondható, hogy megyétől függetlenül a fiatalabb kitöltők hajlamosak nem elutasítani egyik szerkezetet sem, míg az idősebbek, ha el is utasítják valamely szerkezetet, akkor inkább az *V-e volna* az.

12. diagram. A szerkezetek megítélése megyei megoszlásban a második felmérés alapján

Összességben a szerkezetek megítélését leginkább a beszélők életkora befolyásolja, míg a használati gyakoriságuknál számíthat a megye, ahol a beszélő felnőtt. A dialektus esetleges hatása a szerkezetek használati gyakoriságára további kutatás tárgyát képezi. Ezen kutatás a jelentősebb kitöltő számmal reprezentált megyék alacsony száma miatt a dialektusok közötti különbségek tárgyalására nem alkalmas.

5.3 További eredmények a nyelvi normától eltérő szerkezetekkel kapcsolatban

A felmérésekben *nem-e*, *határozószó-e*, *igekötő-e* szerkezeteket, valamint többszörös partikulát tartalmazó mondatokat is vizsgáltunk. Az eredmények tárgyalására, valamint az elfogadhatóságuk és használatuk egymáshoz viszonyítására a fejezetben kerül sor.

5.3.1 Nyelvi normától eltérő szerkezetek elfogadhatósága

Kassai (1994b) nyomán az első felmérésben kapott átlagok alapján sorba rendezve a által nyelvi normától eltérőnek tartott szerkezeteket, az első négy mondat a következő:

1. Nem-e valami komoly baja van? (3,74; 2,1)
2. Vajon nyertem-e volna a futamon, ha nem sodródok ki az utolsó kanyarban? (3,6; 1,8)
3. Nem-e megbántottam valamivel? (3,58; 2,1)
4. Szerinted kaptam-e volna segítséget a felkészülésben, ha beszélek az egyesület vezetőivel? (3,4; 1,8)¹⁵

¹⁵ A két legutolsó helyen a *határozószó-e* (2,1), valamint az *igekötő-e* (1,7) szerkezetet tartalmazó mondatok voltak.

Ezzel összehasonlítva Kassai (1994b) kérdőívének 49 válaszadójának értékelése alapján kialakított rangsorban az első és a harmadik mondatban az ige és a *volna* közé beférközt a partikula, míg a sorrendben a második és a negyedik mondatban az *-e* a tagadószóhoz kliticizálódott. A szerző eredményeivel szemben a tagadószavas szerkezetek vezetik a rangsort, amely azzal magyarázható, hogy a kutatásban olyan szerkezetek szerepeltek, amelyek megfelelnek a Gyuris (megj. előtt) által definiált használati feltételeknek, azaz a E dialektus részét képezik.

Az értékeléseket összességében tekintve az *V-e volna*-re átlagban 3,37 (1,92) értékelést adtak, addig a *nem-e*-t tartalmazó mondatokra 3,44 (2,08), és az igeikötő-*e* szerkezetre 1,75 (1,3) pontot adtak. Ezzel párhuzamban a második felmérésben az összes feltételes módú múlt idejű igit tartalmazó mondat esetében a választások 25%-a esett az *V-e volná*-ra, míg a tagadószavas mondatok esetében 37%-a a *nem-e*-re, az igeikötőt tartalmazó mondatok esetében a választások mindössze 2%-a esett az igeikötő-*e*-re. Mindez csatlakozik Kassai (1994b) eredményeihez is, aki arra jutott, hogy jobban elfogadják a válaszadók, ha az *-e* az összetett ige főigéje vagy a tagadószó mögött helyezkedik el, mint ha az az igeikötő mögött áll. A válaszadók elhanyagolható arányban használják az igeikötő-*e* szerkezeteket, amely szembe megy Nádasdy (2004) állításával, miszerint „a szubsztandard nyelvhasználat [...] az *-e* szócskát rögtön a hangsúlyos elem, tehát az igeikötő” után teszi.

5.3.2 A nyelvi normától eltérő szerkezeteket közötti kapcsolat

Feltételeztük, hogy azok a válaszadók, akik elfogadják az *V-e volna* szerkezetet, azok a *nem-e*-t tartalmazó mondatokat is. Ennek tesztelésére az első felmérésben minden egyes kitöltőnél átlagot vontunk az a nyelvi normától eltérő szerkezeteket tartalmazó mondatokra adott értékelések esetében, és azok közötti korrelációt vizsgáltuk. Ezen felül a korrelációs együttható szignifikanciájának vizsgálatára t-tesztet végeztünk el. Az *V-e volna* és a *nem-e* között közepes korreláció, jelentős ($\text{corr} = 0,49$) kapcsolat van, a korreláció statisztikailag szignifikánsnak bizonyult. Biztos, ám gyenge kapcsolat áll fenn az *V-e volná*-t és kettős partikulát ($\text{corr} = 0,35$), határozószó-*e*-t ($\text{corr} = 0,26$), igeikötő-*e*-t tartalmazó mondatok között ($\text{corr} = 0,25$), továbbá minden esetben szignifikánsnak bizonyult a korreláció.

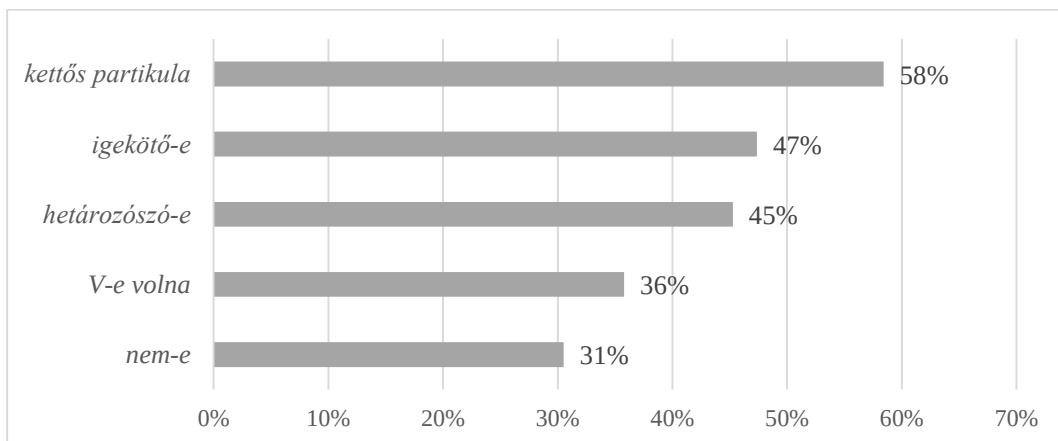
Ezt az *-e* használatának tesztelésére készített második felmérés adatai alapján is megvizsgáltuk. Az egyes beszélők esetében összesítettük, hogy a beszélő hányszor választotta a tesztelt szerkezeteket (külön a *V-e volná*-t, a *nem-e*-t stb.) és az így kapott számok között

számoltunk korrelációs együtthatót. Azt vártuk, hogy azok a beszélők, akik többször választják a *V-e volná*-t azok a *nem-e*-t is. Ez nem igazolódott, ugyanis az *V-e volna* és a *nem-e* között nem volt kapcsolat ($\text{corr} = -0,06$), míg az *V-e volna* és az igekötő-*e* szerkezeteket tartalmazó mondatok között gyenge kapcsolat volt megfigyelhető ($\text{corr} = 0,25$). Az eredmények közötti eltérés feltehetőleg azzal magyarázható, hogy különbség van a két felmérés jellege között, nevezetesen, az elsőben a szerkezetek megítélését, míg a másodikban azoknak a használatát vizsgáltuk. Továbbá több válaszadó maradt az első felmérésben a kiértékelés második lépcsőfokán, mint a második ugyanezen csoportjában, amely mutatja, hogy a válaszadók sokkal elfogadóbbak bizonyos szerkezetekkel, mint használják azokat.

Összességében igazolódott a [H3] hipotézis a *nem-e* és az *V-e volna* kapcsolatát illetően ez elfogadhatóságot vizsgáló felmérés adatai alapján, ám a használati gyakoriság között nem található kapcsolatot.

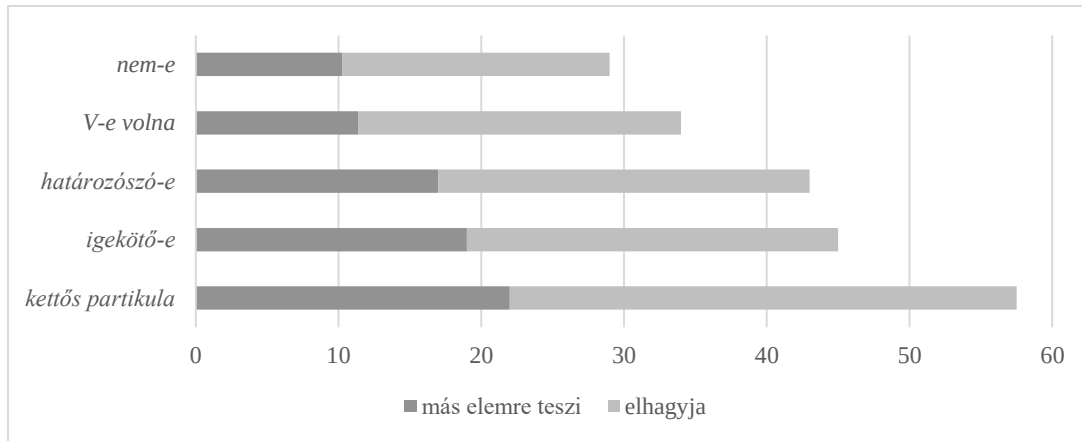
5.3.3 Javítási feladat

Megvizsgáltuk az első kérdőívben a nyelvi normától eltérő szerkezeteket érintő releváns javításokat is. A legmagasabb arányban a kettős partikulás mondatokat javították a kutatás szempontjából relevánsan, majd ezt követték az igekötő-*e* és a határozószó-*e* szerkezetet tartalmazó mondatok. A legalacsonyabb arányban – kevesebb százalékban, mint az *V-e volna*-t – a *nem-e*-t tartalmazó mondatokat javították, mindössze 31%-ban.

13. diagram. Releváns javítások a nyelvi normától eltérő szerkezetek esetében az első felmérésben

Az első felméréssel kapcsolatban elmondható, hogy a kitöltők nagyobb arányban hagyták el az -e kérdő partikulát (körülbelül 60%), mint tették azt más elemre (körülbelül 40%). A partikula más elemre történő helyezése esetében a kettős partikulát tartalmazó mondatok vezetnek a sort, ezt követik az igekötő-e és a határozószó-e szerkezetet tartalmazó mondatok, a legalacsonyabb javítási arány a tagadószerkezetek esetében volt, amely az alábbi diagramon látható.

14. diagram. A releváns javítások megoszlása a nyelvi normától eltérő szerkezet esetében a második felmérésben

Fontos megjegyezni, hogy a második felmérésben szereplő mondatok esetében, amelyekben a válaszadónak lehetősége volt a tagadószerkezt helyezni a partikulát, az összes kitöltő közel 50%-a használta azt a tagadószerkezt. Ezt tovább erősíti az, hogy a kilenc tesztmondatra vonatkoztatva az összes választás közel 40%-a *nem-e* szerkezetre esett, míg 30%-a egyik mondatelemre sem.

(53) Nagyon ideges, mert a kutyája egész nap fekszik, és nem eszik semmit. Arról beszélgetnek a párjával, hogy mi lehet ennek az oka:

Nem__ valami__ komoly__ baja__ van__? (*nem-e*: 54%; *elhagyja*: 23%)¹⁶

Az alábbi példák alapján látható, hogy a Gyuris (megj. alatt) által definiált használati feltételeknek megfelelő mondatokban a válaszadók jobban preferálták, ha az -e a tagadószerkezt kerül, mintha elhagynák azt. Ezt összehasonlítva a *volná*-t tartalmazó mondatokkal, a válaszadók sokkal nagyobb arányban nem tették a partikulát egyik elemre sem. Az (54) példában válaszadók több mint a fele a *nem-re* tette a partikulát, míg az (55) esetében az -e majdnem egyforma arányban került az igére, a *volná*-ra, de a válaszadók majdnem fele inkább egy elemre sem tenné azt.

¹⁶ A százalékok az összes választási lehetőséghez viszonyított arányok az összes válaszadó értékelése alapján.

(54) Nagyon rosszul érzi magát, szédül és nagyon erősen fáj a feje. Azon töpreng magában, hogy ezt mi okozhatja:

Nem__ szén-monoxid__ van__ a lakásban__? (*nem-e*: 54%; egyik elemen sem: 27%)

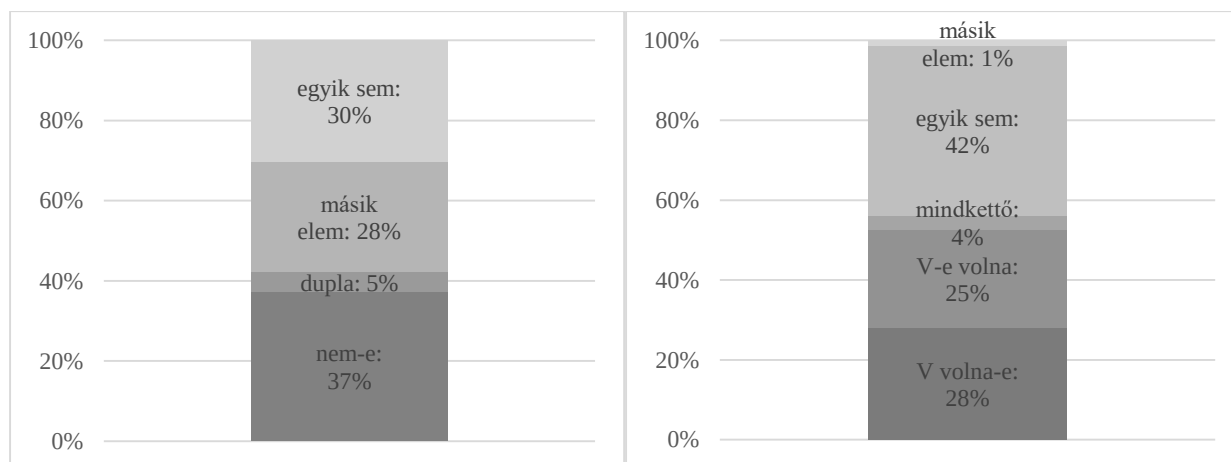
(55) Ön nem kapott segítséget a felkészülésben, ezért megbukott a matematika érettségén.

Bánatában ezt kérdezi az édesanyjától:

Szerinted__ kaptam__ volna__ segítséget__ a felkészülésben__, ha megkérem a tanárnőt?

(*V volna-e*: 23%; *V-e volna*: 24%; egyik elemen sem: 48%)

Az alábbi diagram mutatja, hogy összességében a tagadott mondatok esetében a tagadószóra tették legtöbbször a partikulát, míg a feltételes módú múlt idejű igealakot tartalmazó mondatok esetében az *igére*, a *volná*-ra is kerülhetett a partikula, de legnagyobb arányban a beszélők egyik elemre sem tették azt.

15. diagram. A *nem-e* és a *V volna-e/V-e volna* szerkezetekkel kapcsolatos választási arányok

Ezek az eredmények talán nem meglepőek, hiszen a tagadószót tartalmazó mondatok mindegyikében a Gyuris (megj. előtt) által definiált használati feltételeknek megfelelőek voltak a kontextusok, továbbá az igekötő és az ige inverziójának a hiánya vagy a tagadószó és a létige jelen idejű alakjának együttes használata jellemezte a mondatokat. Mindez, valamint az, hogy első felmérésben a válaszadók a *nem-e*-t javították legkevésbé, csatlakozik Gyuris (2016) tanulmányához, amelyben arról ír, hogy az anyanyelvi beszélők (jelentős része), amely közé mind Gyuris és a jelen dolgozat szerzője is tartozik, bizonyos kontextusban elfogadhatónak találják ha az *-e* a tagadószóhoz kliticizálódik. Elmondható, hogy bizonyos feltételek megléte esetén jelentős arányban nem tartják elhagyhatónak a partikulát, amely ellentmond annak, hogy az *-e* a főmondati kérdő mondatok esetében minden esetben opcionális. Ez tovább erősíti azt az állítást, hogy

bizonyos kontextusokban az *-e* használata nem stílus vagy regiszter kérdése, hanem annak jelentős funkciója van.

5.3.4 Az életkor hatása a *nem-e* szerkezet elfogadhatóságára

A fentiekben részletezésre került, hogy a válaszadók összességében elfogadhatónak ítélik a *nem-e* szerkezetet, valamint a nyelvi normától eltérő szerkezetek közül ezt javítják legkevésbé. Az adatokat életkori bontásban megvizsgálva elmondható, hogy az első felmérésben a 40 év alatti válaszadók elfogadhatóbbnak ítélik azokat a mondatokat, amelyekben a partikula a tagadószóhoz kliticizálódik (átlag: 3,5), szemben a 40 év felettiekkel (átlag: 2,5). A második felmérés eredményei alapján ugyan a válaszadók életkortól függetlenül a *nem-e*-t tartalmazó mondatokat preferálták a választási lehetőségek közül, mégis az idősebb kitöltők nagyobb arányban választják a tagadószavas szerkezetet ($\chi^2(1, N = 1026) = 17,54, p < 0,05$). Tehát elmondható, hogy az eddigi eredmények alapján leginkább normakövetőnek tűnő 40. életévüket betöltött válaszadók esetében is használatos a Gyuris (megj. előtt) által definiált használati feltételeknek megfelelő *nem-e*. Az alábbi táblázatban az összes választási lehetőséghez viszonyított arányok találhatók a második felmérés adatai alapján.

	40 év alatt	40 év felett
<i>nem-e</i>	35%	44%
dupla	6%	1%
másik elemen	27%	30%
egyik elemen sem	32%	24%

17. táblázat. Választási arányok a két életkori kategóriában a második felmérés eredményei alapján

Az első felmérésében megvizsgáltuk a három legnagyobb kitöltő számú megyét, amely az életkor hatását támasztja alá, nevezetesen, hogy a fiatalabb válaszadók inkább elfogadják a *nem-e* szerkezetet, szemben a 40 év felettiekkel. Hajdú-Bihar megyében a 40 év alattiak a szerkezetre 4,2 (40 év feletti: 1,9), Jász-Nagykun-Szolnok megyében 3,7 (40 év feletti: 3,1), és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 3,7 (40 év feletti: 2,3) értékelést kapott a szerkezet. A második felmérésében Hajdú-Bihar megyéből érkezők mind 18-39 év közöttiek voltak, az ő esetükben leginkább elfogadható volt a *nem-e* szerkezet, amely az összes választás közül 30% volt. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből egy kivételével minden válaszadó ugyanebbe az életkori kategóriába tartozott, 42%-ban a tagadószavas szerkezetet tartalmazó mondatokat választották, míg 41%-ban az „egyik mondatemen sem” opciót. A Jász-Nagykun-Szolnok megyéből lévő kitöltők fele-fele arányban oszlottak meg a két életkori kategóriában, elmondható, hogy mind a fiatalabb (54%) és mind az

idősebb válaszadók a *nem-e* szerkezetet preferálták (46%). Összességében ugyan az életkornak van a legnagyobb hatása a szerkezet elfogadhatóságára, mégis megfigyelhető megyénkénti eltérés. Ez tovább erősíti az előző fejezetben meghatározott felvetést, amely szerint a dialektus hatását a szerkezetek használati gyakoriságára egy következő felmérésben vizsgálni érdemes.

6 Konklúzió

A dolgozat legfőbb célja az *-e* kérdő partikula, a szakirodalom egy része által nem művelt köznyelvi használatinak tartott leíró jellegű bemutatása. Célunk volt megvizsgálni, hogy a Virovec-Sándor (2022) által mellékmondatokban tesztelt grammatikai változók befolyásolják-e azt, hogy az anyanyelvi beszélők a főmondati *-e*-t a főigére (*V-e volna*) vagy a *volná*-ra teszik (*V volna-e*). A feltételezett különbségeket kontextus jellegéhez társítottuk, amely alapján valószínűsítettük, hogy a vizsgált szerkezetek elfogadhatóságát leginkább a főmondat jellegének (bizonytalanságot fejez ki vagy direkt kérdés) és az esemény megtörténtének (végbement vagy sem) az együttes hatása befolyásolja. Az előzetes feltételezések két felmérés keretében lettek tesztelve, az egyikben a szerkezetek elfogadhatóságát, a másikban pedig azok használatát vizsgáltuk. Mivel azt feltételeztük, hogy eltérések találhatók egyes beszélők értékelései között, ezért az eredményeket két lépésben értékeltük ki: az összes adat mellett megvizsgáltuk azokat, akik elfogadták mind a két szerkezetet egyaránt. Mind a két felmérés alapján kijelenthető, hogy az anyanyelvi beszélők elfogadják a partikulát a főmondatban, valamint a tesztelt változók hatást gyakorolnak a szerkezetek megítélésére.

Elmondható, hogy amennyiben a kontextusban a beszélő a bizonytalanságát fejezi ki, valamint az esemény megtörtént, akkor az *V volna-e* elfogadhatóbb. Ugyanilyen főmondat esetében nincs szignifikáns különbség a szerkezetek használata között, ha az esemény nem ment végbe. Eltérő eredmények figyelhetők meg direkt kérdések esetében. Ha az esemény nem történt meg, akkor az *V volna-e* elfogadhatóbb az első felmérésben, míg a második felmérés adatai alapján a beszélők használják az *V-e volná*-t is. Amennyiben az esemény megtörtént az első felmérés alapján nem volt különbség a két szerkezet megítélése között, míg a másodikban inkább az *V-e volná*-t használták. Emellett megvizsgáltuk a szerkezetek megítélését önmagukhoz viszonyítva különböző változókombinációk esetében. Ha a beszélő a bizonytalanságát fejezi ki, akkor az *V-e volna* önmagához képest elfogadhatóbb azokban a kontextusokban, amelyekben az esemény nem történt meg. Direkt kérdések esetében az első felmérésben a válaszadók a *V volna-e* szerkezetet azokban

a mondatokban fogadták el inkább, amelyekben az esemény nem ment végbe, míg a használatot tesztelő felmérés alapján az esemény megtörténte nem hatott az elfogadhatóságra. Ugyanílyen kontextusban a *V-e volna* önmagához viszonyított elfogadhatóságára nem hatott az esemény megtörténte az első felmérés alapján, míg a második felmérésben a szerkezetet azokban a mondatokban használták inkább, amelyben az esemény megtörtént. Az alábbi táblázatban a Virovec-Sándor (2022) mellékmondatban használatos partikulára vonatkozó feltételezései alapján felállított hipotézisek és a hozzájuk tartozó eredmények láthatók. Amennyiben a hipotézis az adott kiértékelési fázisban beigazolódtott, akkor pipával, valamint a statisztikailag szignifikáns eredmények félkövérrel jelöltük.

	összes (n=95)	összes (n=114)	egyik szerkezetet sem elutasítók (n=85)	nem éreztek preferenciát (n=34)
H1.a. bizonytalanság + az esemény megtörtént: <i>V volna-e</i> vs. <i>V-e volna</i>	t(189)=3,92; p<0,05	31% > 23%	t(143)=2,39; p<0,05	39% > 33%
H1.b. bizonytalanság + az esemény nem történt meg: <i>V volna-e</i> vs. <i>V-e volna</i>	t(189)=3,47; p<0,05	31% > 25%	t(143)=1,59; p>0,05	38% ~ 38%
H1.c. direkt kérdés + megtörtént: <i>V volna-e</i> vs. <i>V-e volna</i>	✓ t(189)=1,61; p>0,05	25% ~ 27%	✓ t(143)=0,11; p>0,05	31% < 44%
H1.c. direkt kérdés + nem történt meg: <i>V volna-e</i> vs. <i>V-e volna</i>	✓ t(189)=3,34; p<0,05	24% ~ 23%	✓ t(143)=2,57; p<0,05	33% < 38%
H1.d. bizonytalanság + <i>V volna-e</i> : megtörtént vs. nem történt meg	✓ t(189)=-1,55; p>0,05	✓ 31% ~ 31%	✓ t(143)=-1,69; p>0,05	✓ 39% ~ 38%
H1.d. bizonytalanság + <i>V-e volna</i> : megtörtént vs. nem történt meg	✓ t(189)=-2,16; p<0,05	✓ 23% ~ 25%	✓ t(143)=-2,48; p<0,05	✓ 34% ~ 38%
H1.c. direkt kérdés + <i>V volna-e</i> : megtörtént vs. nem történt meg	t(189)=-2,29; p<0,05	✓ 25% ~ 24%	t(143)=-2,89; p<0,05	✓ 31% ~ 33%
H1.c. direkt kérdés + <i>V-e volna</i> : megtörtént vs. nem történt meg	✓ t(189)=-0,32; p>0,05	✓ 27% ~ 23%	✓ t(143)=-0,3; p>0,05	44% > 38%

16. diagram. A változók hatása a szerkezetek elfogadhatóságára a dolgozatban bemutatott felmérések eredményei alapján

A főmondati partikulás mondatokkal kapcsolatban igazolást nyert Virovec-Sándor (2022) eredménye, miszerint a fiatalabbak jobban elfogadják és használják az *V-e volna* szerkezetet, szemben a 40. életévüket betöltöttekkel függetlenül a változóktól. Ez ellentmond Kassai (1994b) kijelentésének, miszerint a fiatalabb válaszadók képviselik leginkább a nyelvi normát. Mindez alátámasztja, hogy változás mehet végbe a nyelvben a két szerkezetet illetően, amelyet a jelen

kutatás eredményei tükrözhetnek. Ugyan a két szerkezet között talált különbségek főként az életkorhoz köthetőek, ám a használatra vonatkozó felmérés eredményei arra engednek következtetni, hogy számíthat az a megye, amelyben a beszélő felnőtt. Ezért a jövőben egy, a dialektus hatásának vizsgálatára tervezett empirikus adatgyűjtés szükséges lehet.

A felmérésekben *nem-e*, határozószó-*e*, igekötő-*e* szerkezeteket, valamint többszörös partikulát tartalmazó mondatokat is vizsgáltunk. A nyelvi normától eltérő szerkezeteket tartalmazó mondatokból kialakított sorrend hasonló a Kassai (1994b) által felállított rangsorhoz, nevezetesen az *V-e volna* és a *nem-e* elfogadhatóbbak az igekötő-*e*, valamint a határozószó-*e* szerkezetet tartalmazóknál. A két felmérés sorrendje csupán abban tér el, hogy a jelen kutatások adatai alapján a *nem-e* jobb értékelést kapott, mint a *V-e volna*, amely azzal magyarázható, hogy a dolgozatban bemutatott felmérésekben a Gyuris (megj. alatt) által definiált használati feltételeknek megfelelő főmondati tagadósavas kérdő mondatok kerültek tesztelésre, szemben a Kassai (1994b) mellékmondatban tesztelt szerkezeteivel.

Továbbá elmondható, hogy az életkor hatást gyakorolt a *nem-e* megítélésére, és használatára is. Nevezetesen, a 40 év alattiak jobbra ítélték a *nem-e* szerkezetet, míg az idősebbek inkább elutasították azt. A válaszadók életkortól függetlenül a *nem-re* tették a partikulát, ám a normakövető 40 év felettiak nagyobb arányban használták azt. Ez alátámasztja, hogy használatban nem elhagyható a tagadószóról az *-e* a Gyuris (megj. alatt) által definiált használati feltételeknek megfelelő mondatokban. Az első felmérés alapján erős pozitív korreláció volt a *nem-e* és a *V-e volná*-ra adott átlagpontoszámok között, ugyanakkor a használati gyakoriságuk között nem található ilyen kapcsolat. Ez pedig arra enged következtetni, hogy azok a beszélők, akik nem ítélik el a *V-e volná*-t nagy arányban a *nem-e*-t is elfogadhatónak tartják és ennek a fordítottja is igaz. Azonban azok, akik használják a *nem-e*-t (E dialektus) nem feltétlenül használnák a *V-e volná*-t is, ami tovább erősíti azt a feltételezést, hogy a partikula a tagadósavas mondatokból sokkal kevésbé elhagyható, ha a kontextus teljesíti a Gyuris (megj. előtt) által definiált használati feltételeket, mint bármely egyéb szerkezet esetében.

A tagadósavas szerkezetekről továbbá elmondható, hogy az első felmérésben legkevésbé ezeket javították a kutatás szempontjából relevánsan, valamint a második felmérésben az összes lehetőség közül ezt választották legtöbbször, amely a *nem-e* E dialektusbeli használatának jelentésmódosító funkciójára vonatkozó hipotézist erősíti. Ezzel szemben a *volná*-s mondatok esetében sokkal magasabb arányban nem használták a partikulát. Ez azt mutatja, hogy a tesztelt

változókombinációk esetében a feltételes módú múlt idejű igealakot tartalmazó mondatokban a partikula kerülhet az igeire, a *volná*-ra, de szabadon el is hagyható. Ebből arra következtethetünk, hogy a partikulának inkább hangsúlyozó funkciója van – ahogy azt a szakirodalomban is többen feltételezik – ezekben a mondatokban, mindig a beszélő által inkább hangsúlyozni kívánt elemre kerül, de szabadon el is hagyható. A tagadószavas szerkezetekre vonatkozó további empirikus adatok gyűjtése, valamint a dolgozatban bemutatott eredmények átfogó magyarázata a jövőbeli kutatások tárgyát képezik.

A felmérések eredményei alapján elmondható, hogy a *V-e volna* és a *V volna-e* használatának megítélését/megoszlását is befolyásolják grammatikai változók, azonban a kapott eredmények inkább tendenciaszerűek. Ugyanez nem igaz a *nem-e* E dialektusbeli használatára. A partikula használata nem minden esetben stílus vagy regiszter kérdése, hanem annak változatos funkciói vannak a mai magyar nyelvben. Összességében elmondható, hogy a fiatalabb beszélők sokkal elfogadóbbak a szakirodalom egy része által nem művelt köznyelvi formák iránt, és lényegesen nagyobb arányban használják is azokat. Mindez arra enged következtetni, hogy jelenleg változás megy végbe a nyelvben a szerkezetek használatát illetően. Ezért fontos, hogy a jövőben újabb tanulmányok szülessenek a szerkezetek használatára vonatkozóan.

7 Felhasznált szakirodalom

É. Kiss Katalin 2004. *Anyanyelvünk állapotáról*, Budapest, Osiris Kiadó, 17-22.

Fábricz Károly 1981. Az *-e* kérdő partikula, in Szarvas Gábor (szerk.) *Magyar Nyelvőr* 105, Budapest, Akadémiai Kiadó, 447–451.

Grétsy László–Kemény Gábor (szerk.) 2005. *Nyelvművelő kézisztár*. Budapest, Tin-ta Könyvkiadó.

Gyuris Beáta 2013. Vannak-e szabályai a vajon előfordulásának a beszédben? A beszéd és ami mögötte van. Előadás prezentáció. MTA Budapest.

Gyuris Beáta 2016. A magyar nyelv tagadósós eldöntendő kérdő mondatainak jelentéséhez. *Jelentés és nyelvhasználat* (3), 169-190.

Gyuris Beáta 2017: New Perspectives on Bias in Polar Questions: A Study of Hungarian –e, in *International Review of Pragmatics* 9, 1-50.

Gyuris Beáta 2019. Két magyar kérdő konstrukció interpretációjához. *Jelentés és Nyelvhasználat* 6/2 (Ünnepi különszám Maleczki Márta 65. születésnapjára): 73–84.

- Gyuris Beáta (benyújtott). Marking the source of speaker bias: Hungarian *nem-e* interrogatives, in Anton Benz, Manfred Krifka, Tue Trinh – Kazuko Yatsushiro (szerk.) *Volume on biased questions* (working title).
- Kálmán László 2015. Jól hangzott is volna, ha nem így mondtam volna, *Nyelv és Tudomány*, <https://www.nyest.hu/hirek/jol-hangzott-is-volna-br-ha-nem-igy-mondtam-volna>.
- Kassai Ilona 1994a. Az *-e* kérdőszó vándorlása, in Kemény Gábor – Kardos Tamás (szerk.) *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelv használatában*, 125–130.
- Kassai Ilona 1994b. Nyelvi norma és nyelvhasználat viszonyáról az *-e* kérdőszó mondatbeli helye(i) kapcsán, *Magyar Nyelv* 90, 42–48.
- Kenesei István 1992. Az alárendelt kérdések szerkezeti tulajdonságai, in Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális Magyar Nyelvtan 1, Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 529–713.
- Nádasdy Ádám 2004: Mignont-e eszel? *Magyar Narancs*. http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/64.html
- Sándor Lilla Kamilla 2021. Az *-e* kérdő partikula mondatbeli helye a magyarban. OTDK dolgozat, Témavezetők: Dr. Rákosi György és Virovec Viktória
- Schirm Anita 2006. Az *-e* kérdő partikula nyomában, in: Gárgyán Gabriella – Sinkovics Balázs (szerk.) *LingDok 5., Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. Szeged, JATEPress. 131–153.
- Schirm Anita 2011. A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az *-e* és a vajon elemek története és jelenkori szinkrón státusa alapján. Doktori disszertáció. Szeged. elérhető: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/759/1/schirm_anita_doktori_disszertacio.pdf
- Simonyi Zsigmond 1882. *A magyar kötőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete. Második kötet. Az alárendelő kötőszók első fele. A hogy és -e kötőszók*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Sziksainé Nagy Irma 2008. *A kérdésalakzatok retorikája és stilisztikája*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Virovec Viktória – Sándor Lilla Kamilla 2022. Az *-e* kérdő partikula használatáról múlt idejű feltételes módú igealakot tartalmazó beágyazott mellékmondatokban. *Jelentés és Nyelvhasználat* 9/1:89–132. doi:10.14232/JENY.2022.1.5

8 Függelék

A függelék a kutatásokban szereplő mondatokkal, az azokhoz tartozó átlagokkal és szórással a kiegészítő dokumentumban található.